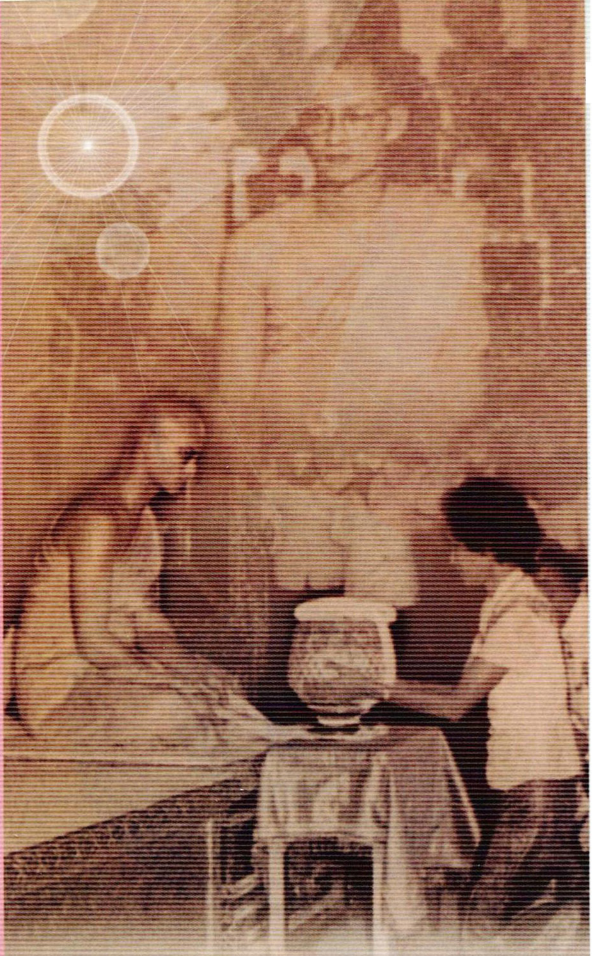
ประวัติวัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

วัดป่าดาราภิรมย์

พระอารามหลวง

ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

พุทธศาสนานี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องสนใจ

เป็นสิ่งที่ทุกคนจะได้ประโยชน์

ถ้าเข้าในทางที่ถูก

และเป็นสิ่งที่ไม่ยากที่จะปฏิบัติ

พระราชพิธีมหามงคล

๘๐ พรรษา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๐

๘๐

เฉลิมพระชนมพรรษา

ความหมายตราสัญลักษณ์
งานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิม
พระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ รัชกาลที่ ๙ เป็นภาพพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ประกอบด้วยวงจักร กลางวงจักรมีอักขระเป็นอุณาโลม รอบวงจักรมีรัศมีเปล่งออกโดยรอบ เหนือวงจักรเป็นพระเศวตฉัตร ๗ ชั้น ตั้งอยู่บนพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ อันหมายถึง พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์มีพระบรมเดชานุภาพเป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระองค์ได้ประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ตามโบราณราชประเพณี และสมาชิกรัฐสภาได้ถวายน้ำอภิเษกจากทิศทั้งแปดเป็นครั้งแรกแทนราชบัณฑิต ส่วนพระแท่นลานั้นโรยด้วยดอกพิกุลเงินพิกุลทอง ๙ ดอก พระราชลัญจกรล้อมรอบด้วยเพชร ๘๐ เม็ด หมายถึงพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ด้านบนพระราชลัญจกรเป็นพระมหาพิชัยมงกุฎ อันเป็นเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราช ภายในพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นเลข ๙ หมายถึงรัชกาลที่ ๙ พระมหาพิชัยมงกุฎนั้นอยู่ด้านหน้าพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรซึ่งอยู่กึ่งกลางและขนาบข้างด้วยพระเศวตฉัตร ๗ ชั้น อันเป็นเครื่องแสดงพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ด้านล่างพระราชลัญจกรเป็นเลข ๘๐ หมายถึงพระองค์มีพระชนพรรษา ๘๐ พรรษา ถัดจากเลขไทยลงมาเป็นแพรแถบบอกชื่องาน พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ แพรแถบนอกจากบอกชื่องานพระราชพิธีแล้ว ยังรองรับประคองพระเศวตฉัตรด้วย

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๓๒๕๐๐ **สำนักพระราชวัง**

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานผ้าไตร จำนวน ๑๐ ไตร ในพิธีฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ และพิธียกยอดฉัตรมณฑปหอแก้วประดิษฐานพระทันตธาตุเจ้าสากยะมุนี พร้อมทั้งจัดพิธีบำเพ็ญกุศลถวายแด่พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์

วันอาทิตย์ที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๐ ณ วัดป่าดาราภิรมย์ ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

จิตชื่น/พิมพ์/ [illegible] /ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายนมัสการ เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์
	เพื่อทราบ
	ติดต่อขอรับผ้าไตร ๑๐ ไตรจากเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี
	สำนักพระราชวังโดยตรง.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๓๓๓๐๓ **สำนักพระราชวัง**

๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานผ้าไตร จำนวน ๑๐ ไตร ให้นายวิบูลย์ สงวนพงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ จัดพิธีสดับปกรณ์อุทิศถวายพระกุศล แด่พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เนื่องในโอกาส วันคล้ายวันสิ้นพระชนม์

<u>วันอาทิตย์ที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๐</u> ณ วัดป่าดาราภิรมย์ ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

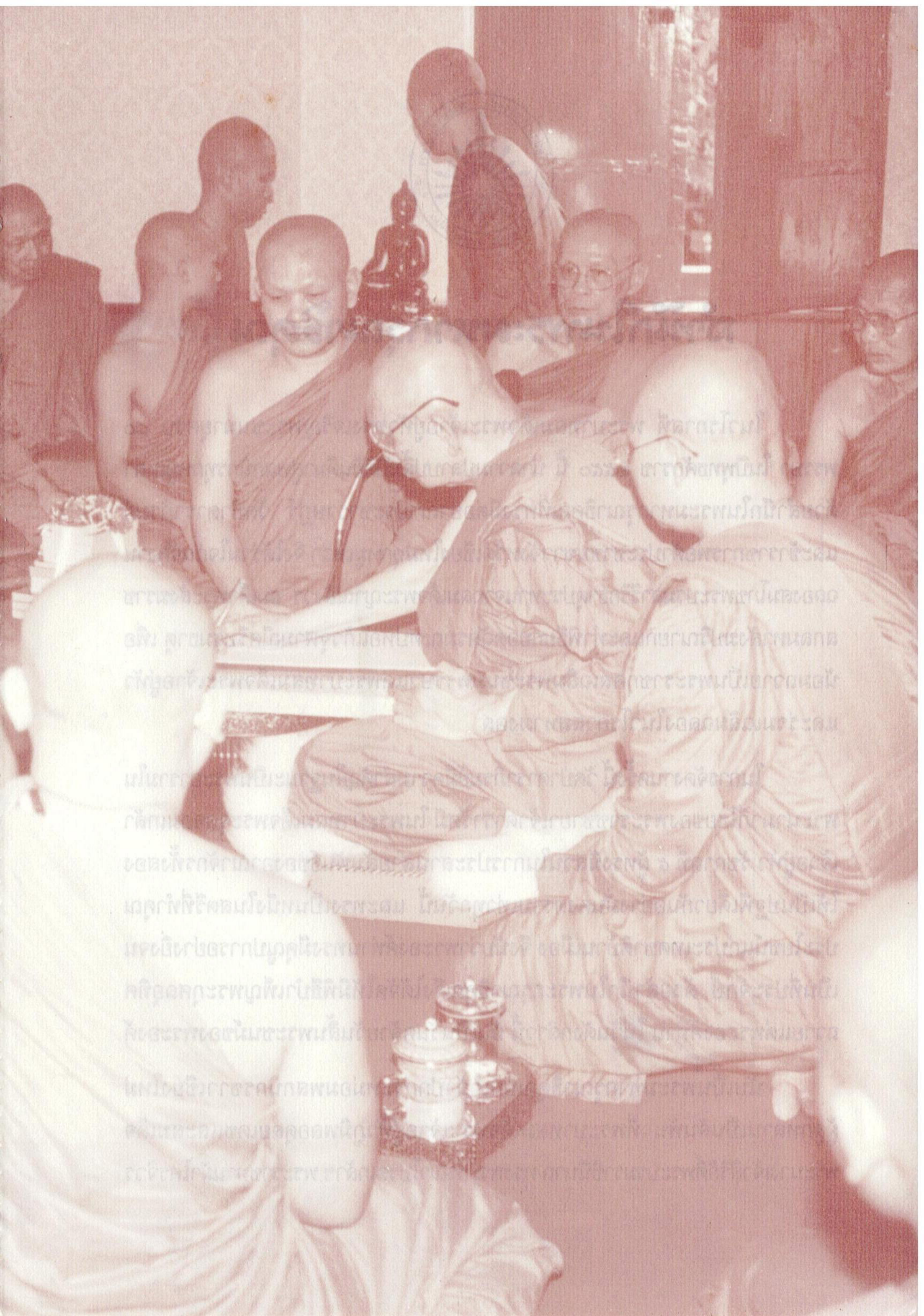
จิตชื่น/พิมพ์/[illegible] /ทาน.

วัน	**หน้าที่** พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน นายวิบูลย์ สงวนพงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อทราบ ติดต่อขอรับผ้าไตร จำนวน ๑๐ ไตร จากเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวังโดยตรง.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ นี้ นำความปลาบปลื้มปิติยินดีมาสู่พสกนิกรทุกหมู่เหล่า ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่ออาณาประชาราษฏร์ วัดป่าดาราภิรมย์ และข้าราชการพ่อค้าประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่ทุกหมู่เหล่า จึงได้ร่วมใจกันจัดงานฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุประทานจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกและทำพิธียกยอดฉัตรมณฑปหอแก้วจุฬามณีศรีบรมธาตุ เพื่อน้อมถวายเป็นพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสมหามงคล

ในการจัดงานครั้งนี้ วัดป่าดาราภิรมย์มีความสำคัญในฐานะเป็นพระอารามในพระนามาภิไธยของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงมีส่วนในการประสานสายสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองให้เป็นปฐพีเดียวกันอย่างมั่นคงตราบเท่าทุกวันนี้ และทรงเป็นหนึ่งในสตรีที่ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง จึงนับว่าพระองค์ท่านทรงมีคุณูปการอย่างยิ่งจนเป็นที่ประจักษ์ ด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณจึงได้จัดให้มีพิธีบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายแด่พระองค์ท่าน ในวันดังกล่าวนี้ อันเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อมพสกนิกรชาวเชียงใหม่ผู้ลูกหลานเป็นล้นพ้น ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าไตรจีวร

จำนวน ๒๐ ไตร เพื่อบำเพ็ญพระราชกุศลถวายในงานฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุและยกยอดฉัตรมณฑปหอแก้วจุฬามณีศรีบรมธาตุ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายแด่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี เนื่องในวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ พระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดประมาณมิได้นี้ นับเป็นพระเกียรติอันสูงส่งของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และพสกนิกรชาวจังหวัดเชียงใหม่สุดจะพรรณนา อันจะเป็นการประกาศพระเกียรติคุณให้ปรากฏแผ่ไพศาลและเป็นมิ่งมงคลปกเกล้าปกกระหม่อมแก่ ปวงพสกนิกรชาวจังหวัดเชียงใหม่และเป็นเกียรติประวัติอันสำคัญยิ่งสำหรับวัดป่าดาราภิรมย์สืบไป

อาตมาภาพในนามของคณะสงฆ์-คณะศรัทธา-ศิษยานุศิษย์ วัดป่าดาราภิรมย์และพสกนิกรชาวเชียงใหม่ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพร ขออำนาจกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมบพิธ พระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้งสองพระองค์ ทรงบำเพ็ญพระราชทานถวาย จงเป็นผลสัมฤทธิ์อิทธิบาทสุขสมบัติแด่ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี สมตามพระราชประสงค์ทุกประการ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดประมาณมิได้นี้ ด้วยความจงรักภักดี และขอเทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมตลอดกาลนิรันดร

ขอถวายพระพร

พระโสภณธรรมสาร

(พระโสภณธรรมสาร)

เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์

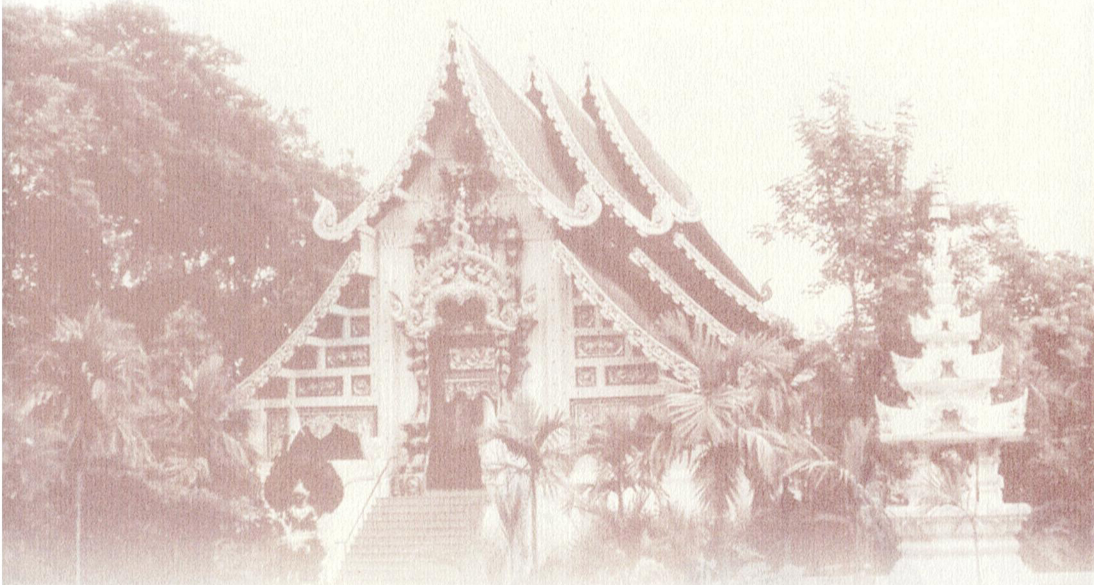
ในนามคณะสงฆ์-ศิษยานุศิษย์และพสกนิกรชาวเชียงใหม่

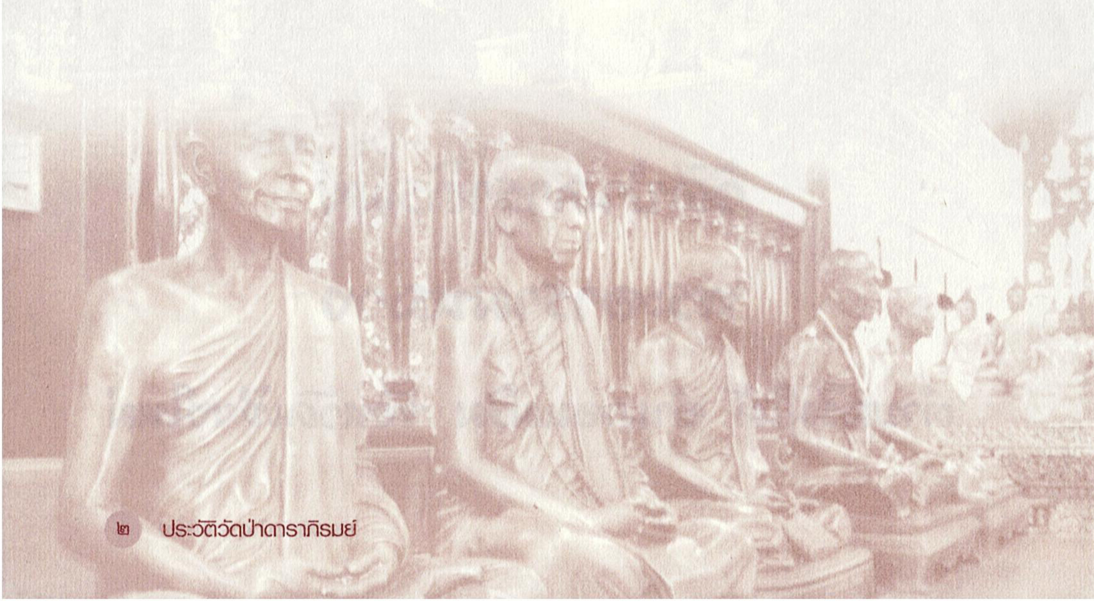

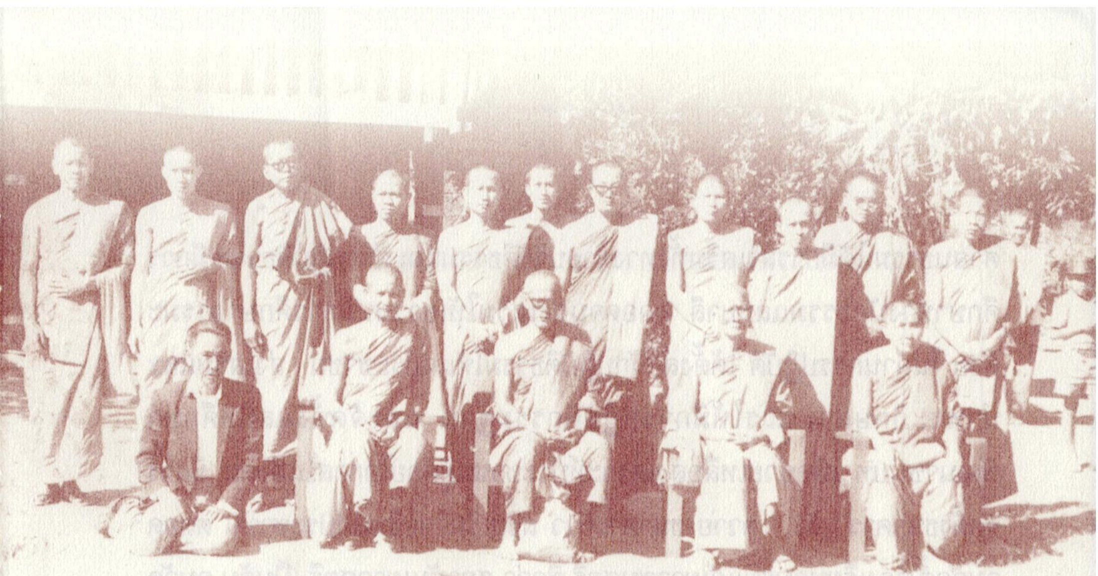
วัดป่าดาราภิรมย์
พระอารามหลวง

ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

วัดป่าดาราภิรมย์ เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลแม่ริม อยู่หลังที่ว่าการอำเภอแม่ริม ติดกับพระตำหนักดาราภิรมย์ ค่ายดารารัศมี กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน ภาค ๓ ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ๘ กิโลเมตร

ปฐมเหตุแห่งการสร้างวัดเริ่มด้วยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ ได้มาบำเพ็ญสมณธรรมในภาคเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มาบำเพ็ญป่าช้าร้างต้นกอกชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็จากไป จากนั้นประชาชนก็ได้เริ่มสร้างวัดขึ้นเป็นเสนาสนะป่า เรียกกันในสมัยนั้นว่า **" วัดป่าวิเวกจิตตาราม "** ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ หม่อมเจ้าหญิงลดาคำ ณ เชียงใหม่ พร้อมทั้ง ข้าราชการ ประชาชน พร้อมใจกันถวายที่ดิน อันเป็นส่วนแห่งพระตำหนักดาราภิรมย์ ถวายให้ทางวัดเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และให้นามใหม่แก่วัดว่า **วัดป่าดาราภิรมย์**

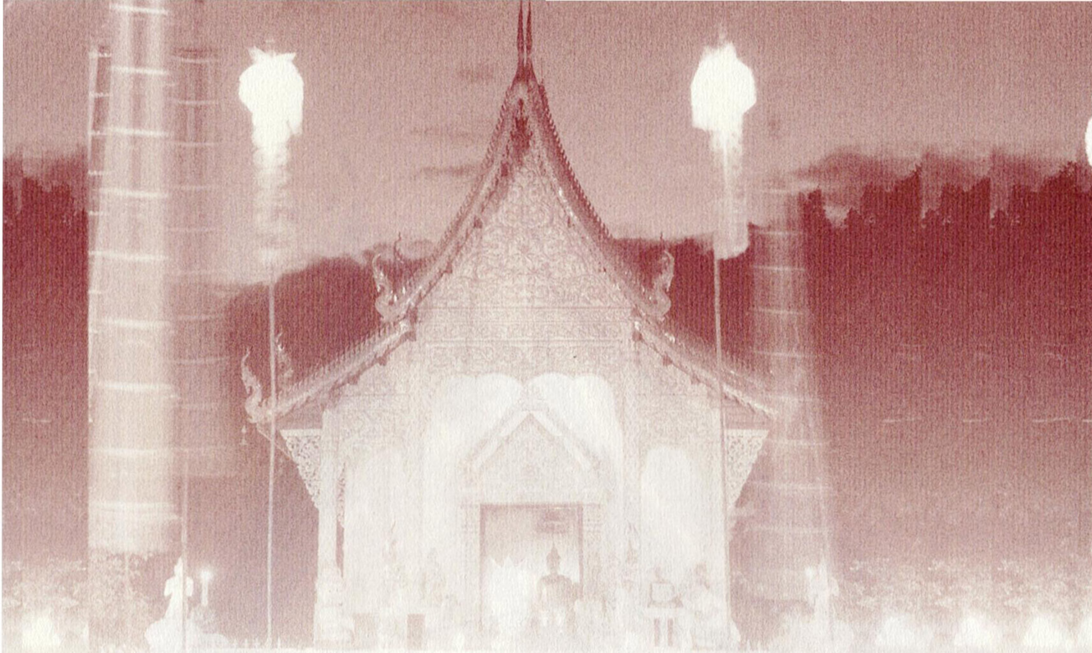
วัดป่าดาราภิรมย์ ได้มีการพัฒนาการสืบต่อไปในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยพระเทพกวี (พระพุทธพจนวราภรณ์) และพระโสภณธรรมสาร เป็นเจ้าอาวาส ทางด้านศาสนวัตถุอันประกอบไปด้วยพระอุโบสถ พระบรมธาตุเจดีย์ พระวิหารหลวง โรงเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาการเปรียญ ฯลฯ ในด้าน

ศาสนธรรม ได้มีการส่งเสริมทั้งทางฝ่ายปริยัติธรรมและฝ่ายปฏิบัติธรรม มีการศึกษาทางนักธรรมและบาลี ตลอดจนส่งเสริมให้เยาวชนมีการศึกษาธรรมะด้วย ในด้านการปฏิบัติ ได้ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมให้แก่ประชาชน ส่งเสริมและนำพระภิกษุสามเณรให้มีการปฏิบัติกรรมฐาน และจัดตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนผู้ด้อยโอกาสในสังคม มีการจัดตั้งธนาคาร วัว - ควาย ธนาคารข้าว ส่งเสริมวิชาชีพแก่ประชาชน ตลอดจนจัดตั้งโรงเรียนอบรมแก่เยาวชนสตรี ชื่อว่า สถาบันเยาวสตรี เป็นต้น จนวัดได้รับการยกฐานะเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น และอุทยานการศึกษาของกรมศาสนา และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ อันเป็นปีฉลองพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ

ปัจจุบันวัดป่าดาราภิรมย์ มีพระโสภณธรรมสาร (ฤทธิรงค์ ญาณวโร) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และเจ้าคณะอำเภอแม่ริม - แม่แตง (ธ) มีพระภิกษุจำพรรษา ๓๗ รูป สามเณร ๑๘ รูป อารามิกชน ๓๐ คน (พ.ศ.๒๕๕๐)

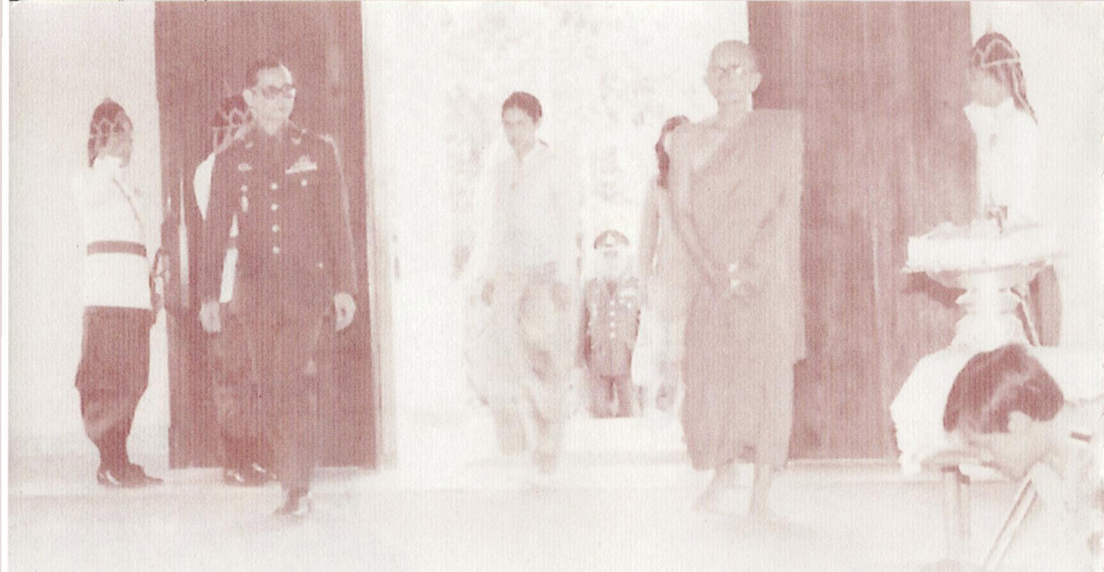
พระอุโบสถ

๑. **พระอุโบสถ** สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม เสด็จวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ขนาดกว้าง ๑๗ เมตร ยาว ๓๐ เมตร สิ้นทุนทรัพย์ ๗๒๓,๐๐๐ บาท ตัวพระอุโบสถสร้างเป็นศิลปล้านนา

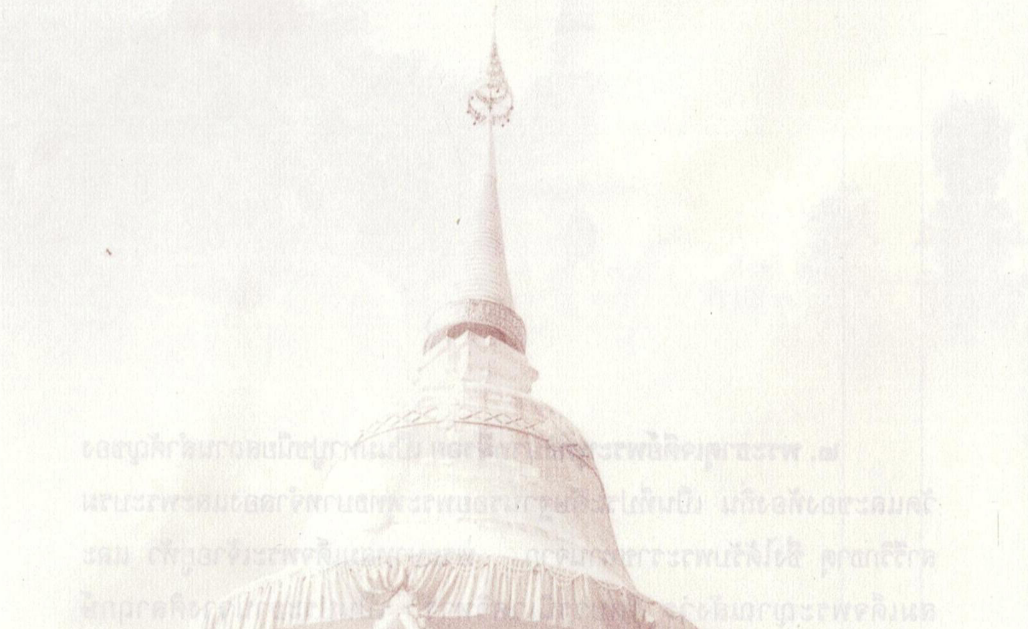
พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปสุโขทัย ลงรักปิดทอง พระนามว่า "พระสยัมภูโลกนาถ" สร้างถวายโดยนางสาวสร้อยทิพย์ เอื้อวิทยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ ทรงตัดลูกนิมิตอุโบสถ เมื่อวันเสาร์ที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ พร้อมทั้งลงพระปรมาภิไธย และพระนามาภิไธยในแผ่นหินอ่อน และทรงปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่ระลึกด้วย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถร) วัดราชบพิธฯ เสด็จเป็นประธานสงฆ์ในการเจริญชัย

มงคลคาถารับเสด็จด้วย พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อุโบสถใหม่ทั้งหมด สิ้นทุนทรัพย์ ประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ บาท อุโบสถเป็นที่รวมศิลปล้านนา หน้าบันไดเป็นลวดลายเครือเถาล้านนา ล้อมรอบดาว ๓ ดวง ซึ่งเป็น สัญลักษณ์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ประตู หน้าต่าง แกะสลักด้วยลวดลาย ล้านนา ลงรักปิดทองมีพญานาค ๓ คู่, สิงห์ ๑ คู่, เทวดา ๑ คู่, และมอม ๑ คู่

พระธาตุเจดีย์
พระพุทธบาทสี่รอย

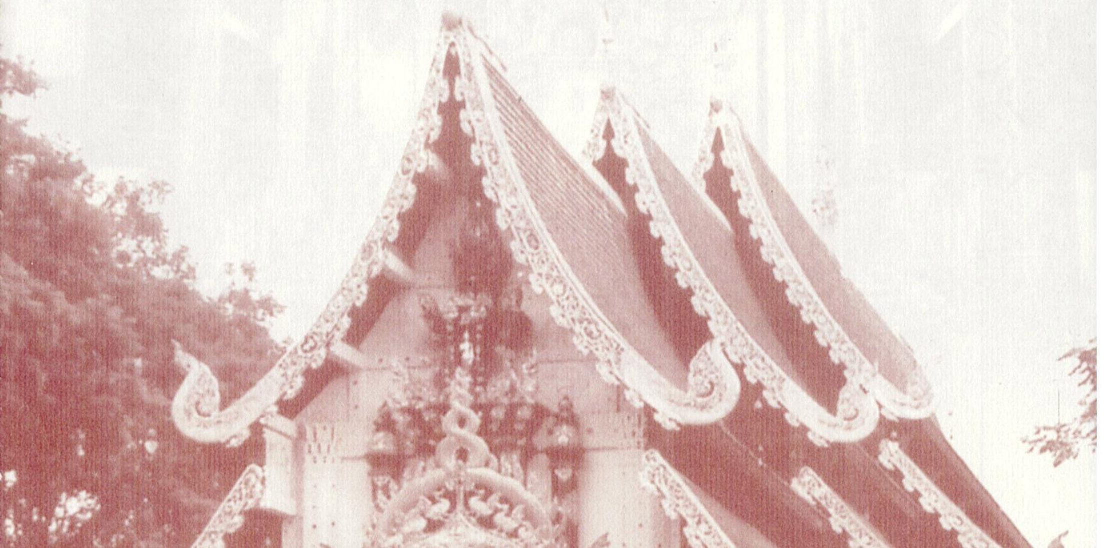

๒. พระธาตุเจดีย์พระพุทธบาทสี่รอย เป็นมหาปูชนียสถานสำคัญของวัดและของท้องถิ่น เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลองและพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้รับพระราชทานจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประธานวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จเป็นองค์ประธานยกฉัตรประดิษฐานบนยอดพระบรมธาตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๓ พระธาตุเจดีย์องค์นี้ เป็นที่รวมศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา และความจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ศิลปกรรมในพระธาตุเป็นศิลปล้านนาประยุกต์ ภายในประดิษฐาน รอยพระพุทธบาทสี่รอยจำลอง มีพระประธานขนาด ๑๗๕ เซนติเมตร ศิลปสุโขทัยประยุกต์ ลงรักปิดทอง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ถวายพระนามว่า "พระพุทธการุญกิตติคุณขจร" จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรี และท่านผู้หญิงสร้างถวาย ภายในจิตรกรรมช่างชาวเหนือ วาดภาพประวัติพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

พระธาตุประจำปีเกิดของชาวเหนือ พระพุทธประวัติ และขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้าน ชั้นบนประดิษฐานซุ้มพระพุทธรูปประจำทิศ ๘ องค์ มีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณเก่าใหม่ พร้อมด้วยวัตถุมงคล บนยอดประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุพระราชทาน และพระบรมสารีริกธาตุที่ประทานจากสมเด็จพระสังฆราช พระบรมธาตุเจดีย์จัดสร้างถวายโดย คุณนิลวรรณ อุดมศรีสุข, คุณนิวัธน์ และคุณบุญทอง ทิพย์กมล พร้อมลูกหลาน และคณะศรัทธาสาธุชน

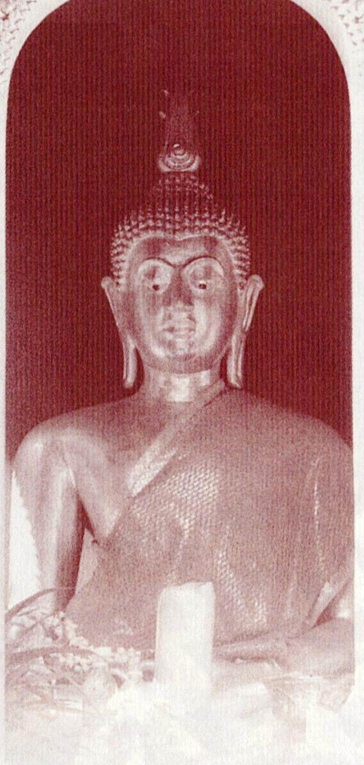
พระวิหารหลวง

๓. พระวิหารหลวง มีขนาดกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๔๖ เมตร สร้างในวโรกาสที่วัดได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ และถวายพระราชกุศล เชิดชูบารมีในเสด็จพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นศิลปล้านนา จำลองมาจากหอคำของเจ้าหลวงเชียงใหม่ในสมัยโบราณ เป็นที่รวมศิลปการแกะสลัก ปูนปั้นและลายคำแบบล้านนา ภายในพระวิหารประดิษฐาน พระประธานทรงเครื่องในมณฑปปราสาท พร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุ และแวดล้อมด้วยพระพุทธรูปพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ นับว่ามีความงดงามเป็นที่เชิดชูศิลปท้องถิ่นหลังหนึ่ง

มณฑปพระเจ้าทันใจ

๔. **มณฑปพระเจ้าทันใจ** เป็นมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปเชียงแสนสิงห์ ๓ หน้าตักประมาณ ๑ เมตร สร้างด้วยอิฐถือปูน ลงรักปิดทองสร้างเสร็จภายในวันเดียว จึงทรงพระนามว่า "พระเจ้าทันใจ" เป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งของวัด มณฑปเป็นศิลปล้านนาแบบเชียงตุง สร้างจำลองแบบมาจากที่บรรจุอัฐิของเจ้าฟ้าเชียงตุง ประเทศพม่า ทายาทเจ้าผู้ครองนครเชียงตุง มีเจ้าวรจักร ณ เชียงตุง เป็นประธานสร้างถวายเพื่อประดิษฐานพระเจ้าทันใจ และเป็นอนุสรณ์สถานบรรจุอัฐิเจ้าฟ้าเชียงตุงและเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗

๕. พระวิหารรายจำนวน ๗ หลัง รายรอบพระธาตุเจดีย์ เพื่อประดิษฐานพระรูปพระพุทธมารดาและเจ้าชายสิทธัตถะ พระพุทธรูปปางตรัสรู้ ปางปฐมเทศนา ปางปรินิพพาน พระมหากัจจายน์ พระสีวลี

๖. หอปริยัติธรรม "ทรวง เตริยาภิรมย์" เป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องสมุดประจำวัด จัดสร้างถวายโดยคุณสุมาลี เตริยาภิรมย์ พร้อมลูกหลาน

๗. หอระฆัง เป็นรูปลักษณะธรรมาสน์ ล้านนาสองชั้น จัดสร้างถวายโดย คุณบุญมา คุณไพเราะห์ พึ่งทอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐

๘. อาคารกาญจนภิเษกฉลองสิริราช สมบัติครบ ๕๐ ปี เป็นอาคาร เรียน ๓ ชั้น เป็นที่ตั้งสำนักงานของวัด และที่ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์เปิดอาคารกาญจนภิเษก เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ทรงลงพระนามาภิไธยในสมุดเยี่ยม และปลูกต้นสาละ ต้นกฤษณาไว้เป็นที่ระลึกหน้าโรงเรียน

๙. หอกิตติคุณ ฉลองชนมายุ ๘๐ ปี พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) เป็นอาคารที่คณะศิษยานุศิษย์จัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ รวบรวมเกียรติประวัติ สัญญาบัตร พัดยศของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ธรรมดิลก ได้รับการอุปถัมภ์จาก คุณบุญมา คุณไพเราะห์ พึ่งทอง

๑๐. ตำหนักสมเด็จญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สร้างเพื่อเป็นที่ประทับขององค์สมเด็จพระสังฆราช และพระเถรานุเถระที่มาเยี่ยมวัด สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชประทานพระนามเป็นนามของกุฏิ

๑๑. อนุสาวรีย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นรูปเหมือนยืนเท่าองค์จริงของพระอาจารย์มั่น พระบูรพาจารย์ของพระกรรมฐาน ผู้วางรากฐานพระประพฤติปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิก ปฐมอาจารย์ผู้เป็นจุดเริ่มต้น แห่งการกำเนิดวัด สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔

๑๒. หอพระมหาอุปคุตเถรเจ้า สร้างเป็นรูปพระมหาอุปคุตเถรเจ้า ปางฉันภัตตาหาร (ปางจกบาตร) ประดิษฐาน ภายในมณฑปแบบล้านนากลางสระบัว เพื่อเป็นที่เคารพสักการะบูชาขอบารมีคุ้มครองรักษาให้ความร่มเย็นเป็นสุข

๑๓. พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณสิทธิณี กิตติสิทโธ ได้ขอนุญาตสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ประดิษฐานไว้เป็นที่เคารพสักการบูชา ที่บริเวณหน้าวัด

๑๔. อนุสาวรีย์พระรูปพระราชชายาเจ้าดารารัศมี คณะสงฆ์และศรัทธาประชาชนร่วมใจกันสร้างขึ้นเพื่อเชิดชูพระเกียรติคุณและแสดงกตัญญุตาให้ปรากฏ โดยที่ทางวัดได้รับสถาปนาตั้งขึ้นเพื่อเชิดชูพระเกียรติคุณของพระองค์ท่าน คุณวัชระ ตันตรานนท์และคุณงามนิจ เรืองศร เป็นผู้บริจาคทรัพย์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๖

๑๕. พญาสิงห์ใหญ่ ๑ คู่ เพื่อเป็นการสร้างรักษาขนบธรรมเนียมของชาวล้านนาที่สร้างสิงห์ขึ้นตามประตูวัด เพื่อแสดงว่า เป็นสัญลักษณ์ของพระศรีอริยเมตตรัย พระพุทธเจ้าองค์ที่๕ เป็นสิงหนาท แก่บ้านเมือง แก่วัด และแก่สถานที่ และเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจบารมีที่เกิดขึ้นโดยธรรม จัดสร้างโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

๑๖. หอแก้วจุฬามณีศรีบรมธาตุ ประดิษฐานพระทันตธาตุเจ้าพระเขี้ยวฝาง กำลังอยู่ระหว่างดำเนินการก่อสร้าง (๒๕๕๐)

บุคคลสำคัญเยือนวัด
และให้การอุปถัมภ์บำรุงวัด

วัดป่าดาราภิรมย์ ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกลด้วยดีมาตลอด นับตั้งแต่เริ่มสร้างวัดมาจนปัจจุบัน เป็นเหตุให้วัดป่าดาราภิรมย์เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ ที่สำคัญก็คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ ทรงตัดลูกนิมิตพระอุโบสถวัดป่าดาราภิรมย์ เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ทรงลงพระปรมาภิไธย และพระนามาภิไธยในแผ่นหินอ่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงปลูกต้นบุนนาค สมเด็จพระเทพฯ ทรงปลูกต้นพิกุล สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์ฯ ทรงปลูกต้นนิโครธ ไว้เป็นที่ระลึกด้วย

๒. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุพระราชทาน ณ พระธาตุเจดีย์พระพุทธบาทสี่รอย เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๓ ทรงลงพระนามาภิไธยไว้เป็นที่ระลึก

๓. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดศูนย์ศึกษาพัฒนาชนบท อาคาร ซี.ฟริส. เยสเปอร์เซ่น มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท วัดป่าดาราภิรมย์ เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ทรงลงพระนามาภิไธย และปลูกต้นอโศกบัวไว้เป็นที่ระลึก

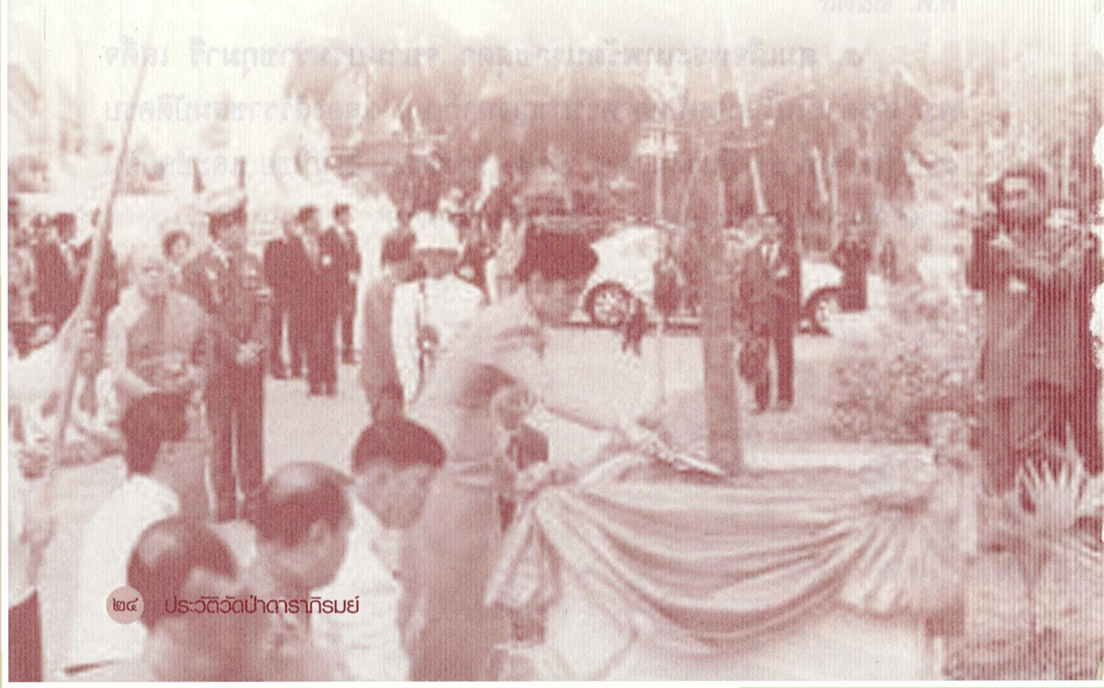
๔. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ ในการเยี่ยมวัด ในโอกาสที่พระองค์เสด็จทรงจักรยานพร้อมพระสหายและข้าราชบริพารผ่านบริเวณวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

๕. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินในการเปิดอาคารกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ในวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ทรงพระนามาภิไธย และปลูกต้นสาละลังกา และต้นกฤษณา ไว้เป็นที่ระลึกด้วย

๖. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในการพิธีสมโภชพระอารามหลวง และพระวิหารหลวง ในวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ทรงสรงพระบรมสารีริกธาตุ และสุหร่ายพระเจ้าแก้ว

๗. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฺฐายีมหาเถระ) วัดมกุฎกษัตริยาราม เสด็จทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อุโบสถวัดป่าดาราภิรมย์ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ในการนี้มีพระมหาเถระตามเสด็จหลายรูป อาทิ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธ, สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธรมหาเถระ) วัดพระศรีมหาธาตุ, พระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

๘. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เสด็จทรงประกอบพิธี เจริญชัยมงคลคาถา ในการประกอบพิธีผูกพัทธสีมา ตัดลูกนิมิต อุโบสถ เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ นอกจากนั้นยังเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ในการสำราญพระอิริยาบถ เสวยภัตตาหารเพล อีกหลายครั้ง

๙. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถระ) วัดบวรนิเวศวิหาร แต่ครั้งยังทรงดำรงพระสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวรก็เสด็จเยี่ยมวัดป่าดาราภิรมย์หลายครั้ง ทรงวางศิลาฤกษ์พระธาตุเจดีย์ ทรงยกฉัตรพระธาตุเจดีย์ เสด็จประทับแรม เป็นต้น ตลอดจนทรงประทานพระอุปถัมภ์แก่วัดป่าดาราภิรมย์โดยอเนกประการ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง ตลอดจนเสด็จประกอบพิธีทำสังฆกรรมฟังพระปาฏิโมกข์ ในวาระวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๒ วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ พระอุโบสถ ทรงแผ่เมตตาประทานพระนามให้เป็นชื่อของพระตำหนักรับรอง ทรงลงพระนามและปลูกต้นอโศกระย้าไว้เป็นที่ระลึกด้วย

๑๐. พระมหาเถระทั้งฝ่ายคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ รูปสำคัญหลายรูป ตลอดจน ฯพณฯ อดีตนายกรัฐมนตรี, องคมนตรี รวมไปถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ให้ความสนใจเยี่ยมเยียนวัด ตลอดจนให้การอุปถัมภ์ทั้งนี้ นับว่าเป็นสิริมงคลแก่วัดป่าดาราภิรมย์ และพุทธศาสนิกชนชาวเชียงใหม่เป็นอย่างยิ่ง

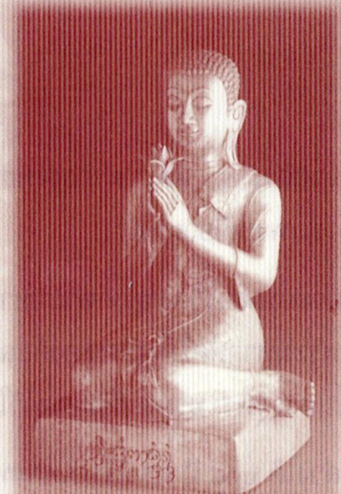

พระบรมสารีริกธาตุ

วัดป่าดาราภิรมย์

ความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุ มีว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จ ดับขันธปรินิพพาน ณ อุทยานสาลวัน ใกล้กรุงกุสินาราแคว้นมัลละนั้น พระอานนท์ได้ กราบทูลถามข้อควรปฏิบัติภายหลังปรินิพพาน รวมทั้งการถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วย ทรงตรัส "เป็นหน้าที่ของกษัตริย์ พราหมณ์ และบัณฑิตจะพึงจัดทำกันเอง" พระอานนท์ ทูลถามต่อไปว่า "เขาจะพึงจัดอย่างไร" ตรัสตอบว่า "เขาจะจัดทำอย่างพระศพของ พระเจ้าจักรพรรดิ" เมื่อทูลถามต่อว่า "พระศพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นจัดทำอย่างไร" รับสั่งว่า "เขาห่อ

พระศพด้วยผ้าใหม่แล้วหุ้มด้วยสำลีสลับกัน ๕๐๐ ชั้น ใส่ลงในรางน้ำมันที่ทำด้วยเหล็กแล้วปิดด้วยฝาเหล็ก ตั้งเผาบนไม้หอม เสร็จแล้วนำอัฐิไปบรรจุในสถูปที่สร้างไว้ ณ หนทาง สี่แพ่งเป็นที่สักการบูชาของคนที่มาจากสี่ทิศ"

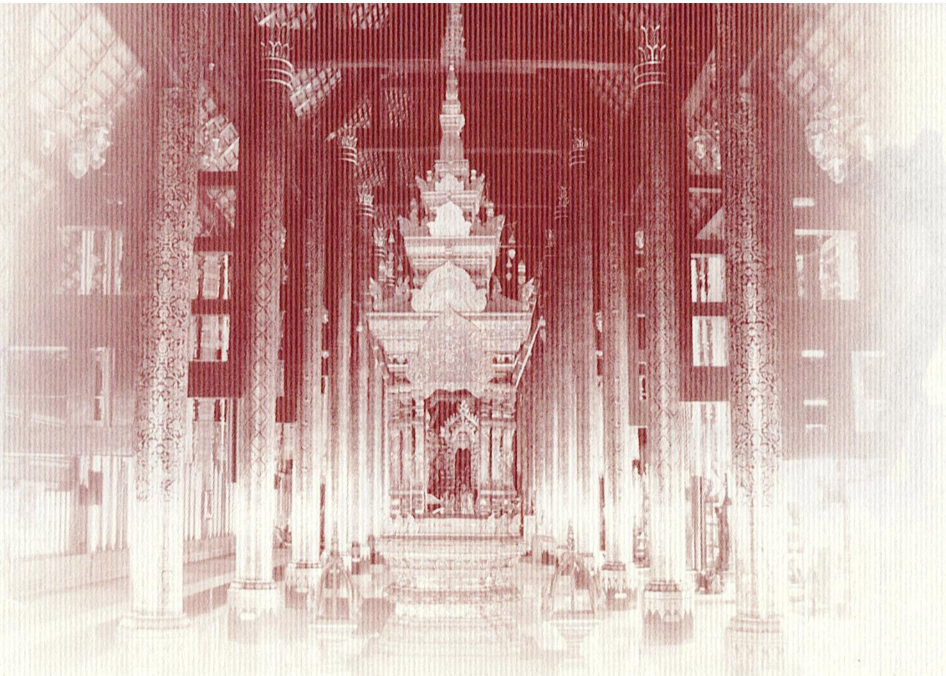
คืนนั้นพวกเจ้ามัลละทราบข่าวประชวรหนักก็มาถวายบังคม รุ่งขึ้นรีบประชุมปรึกษากันเรื่องการเตรียมจัดถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ก็เตรียมจัดพิธีถวายพระเพลิงพระศพตามพระพุทธาธิบาย และจัดสถานที่ให้ประชาชนมาถวายบังคม ๗ วัน แล้วอัญเชิญพระบรมศพไปตั้งที่มกุฎพันธเจดีย์ นอกกำแพงเมืองกุสินารารอเวลา พระมหากัสปะพร้อมด้วยบริวารเดินทางมาจากปาวานคร เมื่อพระมหากัสปะ ถวายบังคมพระบาทยุคลแล้ว ปรากฏบังเกิดเหตุอัศจรรย์ว่าเพลิงทิพย์เกิดขึ้นเอง ลุกไหม้พระพุทธสรีระจนเหลือแต่พระอัฐิ พระเกศา พระโลมา พระนขา พระทันตา กับผ้าคู่หนึ่ง พระอัฐิธาตุทั้งปวงไหม้ละเอียดเป็นเกล็ดขนาดใหญ่เท่าเม็ดถั่วแตก ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ขนาดเล็กเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ส่วนที่ยัง เป็นชิ้นเป็นอันตามเดิม คือ พระอุณหิสธาตุ (พระอัฐิหน้าผาก)

๑ พระทาฐธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ๔ และ พระอุรังคธาตุ (พระรากขวัญ) ๒ พร้อมทั้งพระทนต์อีก ๓๖ ซี่ (พระเขี้ยวฝาง)

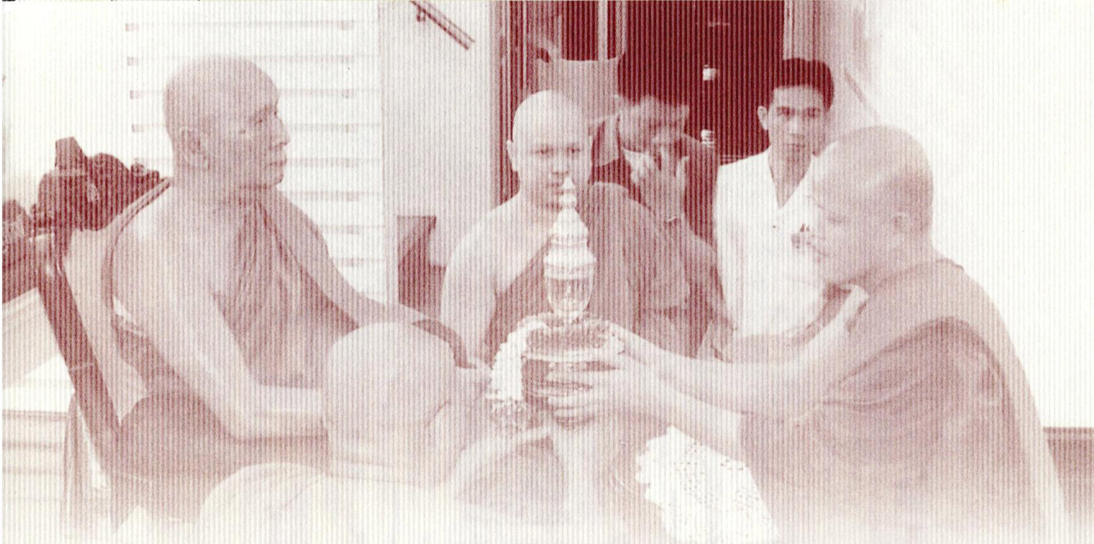
เมื่อได้มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุแก่พระมหากษัตริย์ และพราหมณ์ทั้ง ๗ นครที่มาขอแล้ว พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์และพราหมณ์ต่างก็สร้างพระสัมมาสัมพุทธเจดีย์ขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในแว่นแคว้นของตน

ครั้นพุทธศาสนาล่วงได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้อัญเชิญพระบรมธาตุที่ขุดได้จากพระสัมมาสัมพุทธเจดีย์ต่าง ๆ นำไปบรรจุในเจดีย์ที่พระองค์สร้างขึ้น กับได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบางส่วนมอบให้พระเถระนำไปประดิษฐานสืบพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป และนานาประเทศในทวีปเอเชีย

ความเคารพเลื่อมใสในพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งถือเป็นยอดมงคลแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เจริญแพร่หลายขยายตามกันไป พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศต่าง ๆ ได้ทรงสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นที่เคารพสักการะเป็นจำนวนมาก เช่น *พระเจดีย์สุวรรณมาลิก* ที่ลังกา *พระเจดีย์ชเวดากอง* ที่พม่า *พระธาตุดอยตุง พระธาตุจอมกิตติ พระธาตุพนม พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุหริภุญไชย* ฯลฯ ในเมืองไทย เป็นต้น

นอกจากตามเจดีย์ร้างบางแห่ง ซึ่งคงเคยเป็นบ้านเมืองที่รุ่งเรืองมาแต่โบราณกาล เมื่อขุดค้นลงไป จะมีข่าวว่าได้พบผอบทองคำบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุพระอรหันต์เนือง ๆ แต่ส่วนใหญ่ ผู้พบมักจะปกปิดเอาไว้ด้วยความหวงแหน ได้มีผู้ยืนยันว่า พบเห็นอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุต่างๆ กัน เช่น ปรากฏเป็นดวงไฟส่องสว่างดุจสีรุ้งพุ่งไปในอากาศ หรือเป็นแสงเสด็จจากพระเจดีย์องค์หนึ่งลอยไปยังอีกองค์หนึ่ง หรือบางครั้งพระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุพระอรหันต์ที่เก็บบูชารักษาไว้ ขยายจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นที่น่าอัศจรรย์

พระบรมธาตุเจ้าดาราภิรมย์
พระบรมสารีริกธาตุประจำอำเภอแม่ริม

พระบรมธาตุเจ้าที่ประดิษฐานในมณฑปปราสาทคำเบื้องหน้าแห่งพระพุทธมหาธรรมิกราชาธิราชเจ้า หรือพระเจ้ามหาจักรพรรดิสถิตสำราญอยู่ในผอบทองคำ และมีพระสถูปเจดีย์ทองคำอยู่รักษา ภายนอกมีพานเงินรองรับ

ที่มาของพระบรมธาตุ

๑. เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (สุวฑฺฒนมหาเถระ) วัดบวรนิเวศวิหาร ประมุขแห่งคณะสงฆ์ไทย ได้โปรดเมตตาประทานให้เป็นพระธาตุประจำเมืองแม่ริม ให้เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗ จำนวน ๙ องค์

๒. พระประทีป มาจากพระแท่นศิลาอาสน์ นำพระบรมธาตุมาถวาย เพื่อประดิษฐานในพระมณฑป ๒ องค์ สัณฐานมีวรรณะสีบุษราคัม อัญเชิญมาจากพระบรมธาตุจอมแจ้ง อ.วังเหนือ จ.ลำปาง ซึ่งในขณะนั้นได้บูรณะและขุดพบ จึงได้ขอจากประธานสงฆ์เก็บติดตัวมาตลอด และมอบถวายไว้แก่วัดป่าดาราภิรมย์

๓. พระบรมธาตุที่เป็นของเก่าแก่ประจำวัด สืบทอดมาหลายชั่วเจ้าอาวาส มีวรรณะเลื่อมมันดุจเมล็ดงา

พระบรมธาตุเหล่านี้ สถิตย์เป็นมิ่งขวัญ เป็นองค์แทนแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระทันตธาตุพระเขี้ยวฝาง

วัดป่าดาราภิรมย์

พระทันตธาตุเจ้าองค์ประเสริฐ ที่ประดิษฐาน ที่วัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ แห่งนี้ เป็นพระทันตธาตุ ๑ ใน ๓๖ องค์ ที่ไม่ได้ถูกเพลิงทิพย์ไหม้ไปพร้อมกับพระพุทธสรีระ และมีประวัติความเป็นมาน่าอัศจรรย์และภาคภูมิใจของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง พระทันตธาตุองค์นี้ เดิมประดิษฐานที่พระธาตุเจดีย์ร้างที่เรียกว่า จองไต เมืองเขมรัฐ เชียงตุง ประเทศพม่า พระธาตุเจดีย์องค์นี้ เป็นเจดีย์ร้าง ถูกเถาวัลย์คลุม ขาดการเคารพสักการบูชา

จากชนทั้งหลาย มีสภาพทรุดโทรม ลักษณะเป็นเจดีย์ศิลปะไต มีซุ้มประดิษฐาน พระพุทธรูป และเทวดาอารักขาทั้ง ๔ แห่ง มีกำแพงแก้วล้อมรอบประตู ที่กำแพงแก้วมีสิงห์โลหะขนาดใหญ่ ยืนพิทักษ์รักษาอยู่ ๒ ตัว ไม่มีใครทราบ ตำนานประวัติศาสตร์ความเป็นไปของพระธาตุเจดีย์ทั้งสิ้น จนเมื่อพระพุทธศักราช ๒๕๔๕ มีพระภิกษุนามว่า พระกำจาย พระปัญญาสิริ และพุทธบริษัททั้งหลาย ได้พบเห็นสภาพพระเจดีย์องค์นี้จึงเกิดศรัทธา ปสาทะ อยากจะบูรณะ จึงพากัน บูรณะและขุดพระธาตุเจดีย์องค์นี้ที่องค์ระฆังของพระธาตุเจดีย์ มีผอบบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปทองคำ และเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ ซึ่ง บรรจุไว้เป็นพุทธบูชา ผอบทองคำพระบรมสารีริกธาตุที่พบนี้มี มีสีสรรววรรณะตาม ตำรา มีเมล็ดงา เมล็ดพันธุ์ผักกาดและข้าวสารหักเป็นต้น และมีพระทันตธาตุ บรรจุอยู่เป็นประธานอยู่ตรงกลาง ตรงโคนพระทันตธาตุมีทองคำ หล่อเป็นรูปพระเขี้ยวแก้วหุ้มสลักเป็นอักษรตระกูลไทยล้านนา ว่า "สากยมุนี" นำความยินดีมาสู่คณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง เครื่องราชูปโภคทองคำ พระพุทธรูปเทวดา และเครื่องประดับ ทั้งหลาย ได้ถูกอัญเชิญมาเมืองไทยกับ คณะที่บูรณะ บางชิ้น ได้สูญหายไป บางชิ้นได้ถูกเอกชนครอบครองไว้

ต่อมาข่าวการพบพระทันตธาตุ ที่มีอักษรจารึกว่า เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระมหาเถร คันฉ่อง นำความสนใจมาสู่ท่าน เจ้าคุณพระโสภณธรรมสาร

พระพุทธมหานเรศ

สำเร็จด้วยโลหะเงินทั้งองค์ ขนาดหน้าตัก ๒๐ นิ้ว

อย่างยิ่ง เนื่องจากมีภิกษุชาวไทยใหญ่หลายรูป โดยเฉพาะเชียงตุงได้มาพักอาศัยที่วัดป่าดาราภิรมย์ บางรูปสามารถสอบนักธรรมตรี โท เอก ได้ บางรูปสามารถสอบเปรียญธรรมได้ และลูกศิษย์ลูกหาเหล่านี้มีความคุ้นเคยกับเจ้าอาวาสวัดนี้ ท่านจึงเกิดความสนใจ ใคร่ชมบารมีและคิดว่าถ้าเป็นบุญวาสนาบารมีของชาวไทย วาสนาบารมีของวัด และของตัวท่านเองที่จะอุปฐากดูแล ขอให้ดลใจให้เจ้าอาวาสมอบให้ จนระหว่างที่ทราบข่าวก็ได้ตั้งขันธ์ ๕ บูชาอาราธนาด้วยพระพุทธมนต์ต่างๆ มีพระธรรมจักรฯ เป็นต้น ได้อุตสาหะเดินทางไปนมัสการ และขอโอกาสอาราธนามาประดิษฐานไว้ที่เมืองไทย ใช้เวลาถึง ๓ เดือน และติดต่อเจรจาถึง ๕ ครั้ง จนสุดท้ายท่านเจ้าอาวาสพร้อม พระปัญญาสิริได้เดินทางมาที่วัดพร้อมคณะศิษย์ ได้ทำการปฏิสันถาร และพาชมมณฑปที่กำลังก่อสร้าง และขอโอกาสอาราธนาพระทันตธาตุเจ้ามาประดิษฐานที่วัดแห่งนี้ จะด้วยเดชแห่งพระบรมธาตุตามที่เล่ากันมาแต่โบราณว่า ณ ที่ใดประดิษฐานพระบรมธาตุ แต่ถ้าขาดผู้ปฏิบัติธรรมเอาใจใส่ดูแล ขาดการเคารพก็มักจะเสด็จ แสดงนิมิตเพื่อเสด็จไปประทับ ณ สถานที่อื่นเสมอ ในโอกาสนั้นท่านเจ้าอาวาสจึงตัดสินใจมอบพระทันตธาตุพร้อมผอบ ประดิษฐานที่จารึกประวัติความเป็นไป ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ภายหลังท่านเจ้าคุณพระโสภณธรรมสารและคณะศรัทธาได้น้อมถวายพระบรมสารีริกธาตุและถวายผ้าป่าเพื่อสมทบการบูรณะเป็นการเชื่อมสัมพันธไมตรีสืบไป และในภายหลังจึงได้ทราบเหตุผลจากเจ้าอาวาสว่า พระทันตธาตุสมควรที่จะประดิษฐานที่ประเทศไทย เนื่องจากพระสงฆ์ไทยและชาวพุทธไทยยังยึดมั่นในพระธรรมวินัย มีกำลังเอาใจใส่ดูแล และเป็นบุญกุศลแก่ท่านด้วย ที่มอบสิ่งมงคลแก่ชาวไทย

รูปหล่อพระมหาเถรเจ้า เถรคันฉ่อง

พระอาจารย์ของเจ้าฟ้านเรศ สำเร็จด้วยเงินทั้งองค์

ขนาด ๒๐ นิ้ว

เมื่อได้พระทันตธาตุ มาประดิษฐานที่วัดแล้ว ได้นำมาประดิษฐานบนสุวรรณปทุมอาสน์ (ดอกบัวทองคำ) บรรจุในผอบทองคำเก็บไว้ในที่ปลอดภัย ท่านเจ้าคุณพระโสภณธรรมสารได้พา พระภิกษุ สามเณร ทำการเจริญพุทธมนต์อบรมสมโภชสักการะบูชาอธิษฐานขอให้พระบารมีแห่งพระทันตธาตุเจ้าองค์ประเสริฐ เทพยดาอารักษ์ที่ปกปักรักษาพระบรมธาตุ พระบารมีแห่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จงประสิทธิผลให้สิ่งที่ตั้งใจไว้ขอให้สำเร็จดังคำอธิษฐานไว้

เมื่อได้นำความนี้ปรึกษาท่านผู้รู้มี เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร จึงได้สันนิษฐานว่า "พุทธศักราช ๒๑๔๓ - ๒๑๔๖ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงแผ่ราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาไปถึงตองอู หงสาวดี รัฐไทยใหญ่ ต่างๆ แสนหวี สีป่อ เขมรัฐ เชียงตุง เป็นต้น เมื่อแผ่พระบารมีถึงที่ไหนก็จะสร้างปูชนียสถานไว้ที่นั่น สันนิษฐานว่า เมื่อเสด็จถึงเชียงตุงได้มีจิตกุศลโสมนัส พร้อมทั้งได้รับคำแนะนำจากพระอาจารย์ คือ พระมหาเถรคันฉ่อง จึงสร้างพระธาตุเจดีย์นี้ไว้ แล้วส่งสมณทูตไปขอพระทันตธาตุเจ้าจากกรุงลังกา ซึ่งในสมัยนั้นมีพระสมณทูตจากเมืองไทยไปเจริญศรัทธาที่เมืองลังกา ดังคำจารึกเป็นอักษรล้านนา (ไทยลื้อ) ที่ผอบทองสัมฤทธิ์ใหญ่ที่บรรจุพระทันตธาตุว่า "ในกาละบัดนี้ ข้าเจ้านเรศกระทำการที่เมืองหงสาวดี ได้ผาบแพ้ (ชนะ) แล ชาวเมืองพุกามมี ความชื่นชมยินดี แลพระพุทธศาสนาในพุกาม ด้วยคำชวนจากพระสวาธิคันฉ่อง (พระมหาเถรคันฉ่อง) หื้อนำพระไตรปิฎกแลพระทันตธาตุ แลจัดหมู่ชุมอัญเจิญ มีพระสังฆะ 108 ตน ช้าง 30 แลกรมการอโยธยา 500 มาอัญเชิญที่เมืองลังกา เพื่อมากราบไหว้บูชาและสร้างพระธาตุ

เพื่อใส่พระทันตธาตุศากยมุนี เพื่อเป็นมิตรสหาย แก่กันสืบไป"

พระทันตธาตุเจ้าองค์ประเสริฐพระองค์นี้เป็นฟันกราม ซึ่งคนล้านนาโดยทั่วไปเรียกว่า " พระธาตุเขี้ยวฝาง " มีจำนวนถึง ๓๖ พระทนต์ ตามตำราพระธาตุโบราณกล่าวว่า เสด็จไปประดิษฐานตามที่ต่าง ๆ ตามเทวานุภาพ แต่พระเขี้ยวแก้วมีเพียง ๔ พระองค์ ประดิษฐานตามที่ต่าง ๆ ตามประวัติข้างต้น พระทันตธาตุพระองค์นี้ ประดิษฐานบนพระเขี้ยวทองคำจำลอง มีอักษรภาษาล้านนาจารึกว่า " สากยมุนี " มีลักษณะเป็นฟันเก่าแก่ มีสีจำปา บางส่วนเป็นแก้วใสถ้าส่องด้วยกล้อง จะเห็นเป็นสีเหลืองอุไรเหมือนแก้วบุษราคัม นับว่าเป็นพระธาตุอันเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภายหลังทางวัดได้แจกรูปถ่ายแห่งองค์พระธาตุ ได้มีสาธุชนมาขอกราบนมัสการเป็นจำนวนมาก ตลอดจนถึงพระเถรานุเถระผู้ใหญ่ผู้มีชื่อเสียง หลายรูปต่างมานมัสการขอชมบารมีแห่งพระทันตธาตุเจ้า

ในโอกาสต่อมาเมื่อข่าวแห่งพระทันตธาตุเจ้าได้เสด็จมาประดิษฐาน ณ วัดป่าดาราภิรมย์ แผ่กว้างไป ได้มีสัตตบุรุษท่านหนึ่งได้มาขอนมัสการองค์พระทันตธาตุ เมื่อได้นมัสการแล้วเกิดปิติความเลื่อมใส แจ้งให้ทราบว่า ในวันที่มีงานฉลองพระธาตุจองไตองค์ใหม่ ได้ไปร่วมพิธีด้วย และก็มีวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวเนื่องกับพระทันตธาตุนี้ ซึ่งได้รับมาจากคณะกรรมการที่จัดสร้างบูรณะพระธาตุองค์ใหม่ ที่ได้เก็บไว้นับว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนตนก็จะเกิดประโยชน์น้อยอาจจะสูญหายและเกิดเภทภัยแก่ตนเองได้ แต่ถ้านำถวายบูชาพระทันตธาตุก็จะเกิดประโยชน์แก่พุทธบริษัททั้งหลาย จึงได้นำมาถวายบูชาพระทันตธาตุเจ้า โดยก่อนที่จะนำมามอบถวายบูชาพระทันตธาตุ

ได้สุบินนิมิต (ฝัน) ว่าได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ท่านตรัสด้วยว่า "เธอทำดีแล้ว แต่นี้ไปเธอจะอยู่เย็นเป็นสุขสบาย" จึงน้อมนำถวายวัตถุโบราณอันเป็นมงคลสำคัญคู่บารมีพระทันตธาตุ คือ

๑. **พระพุทธรูปทองคำ** ขนาด ๕ นิ้ว น้ำหนัก ๗ บาท ทรงเครื่องกษัตริย์ศิลปะอยุธยา ปางห้ามญาติเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ข้างหลังพระพุทธรูปสลักพระนามว่า "เจ้าฟ้านเรศ"

๒. **ผอบบรรจุเส้นพระเกศา** ทองคำขนาดยาว ๕ นิ้ว หัวท้ายประดับด้วยพลอยแท้สีแดงสด ข้างในบรรจุเส้นพระเกศาประมาณ ๓๐๐ เส้น

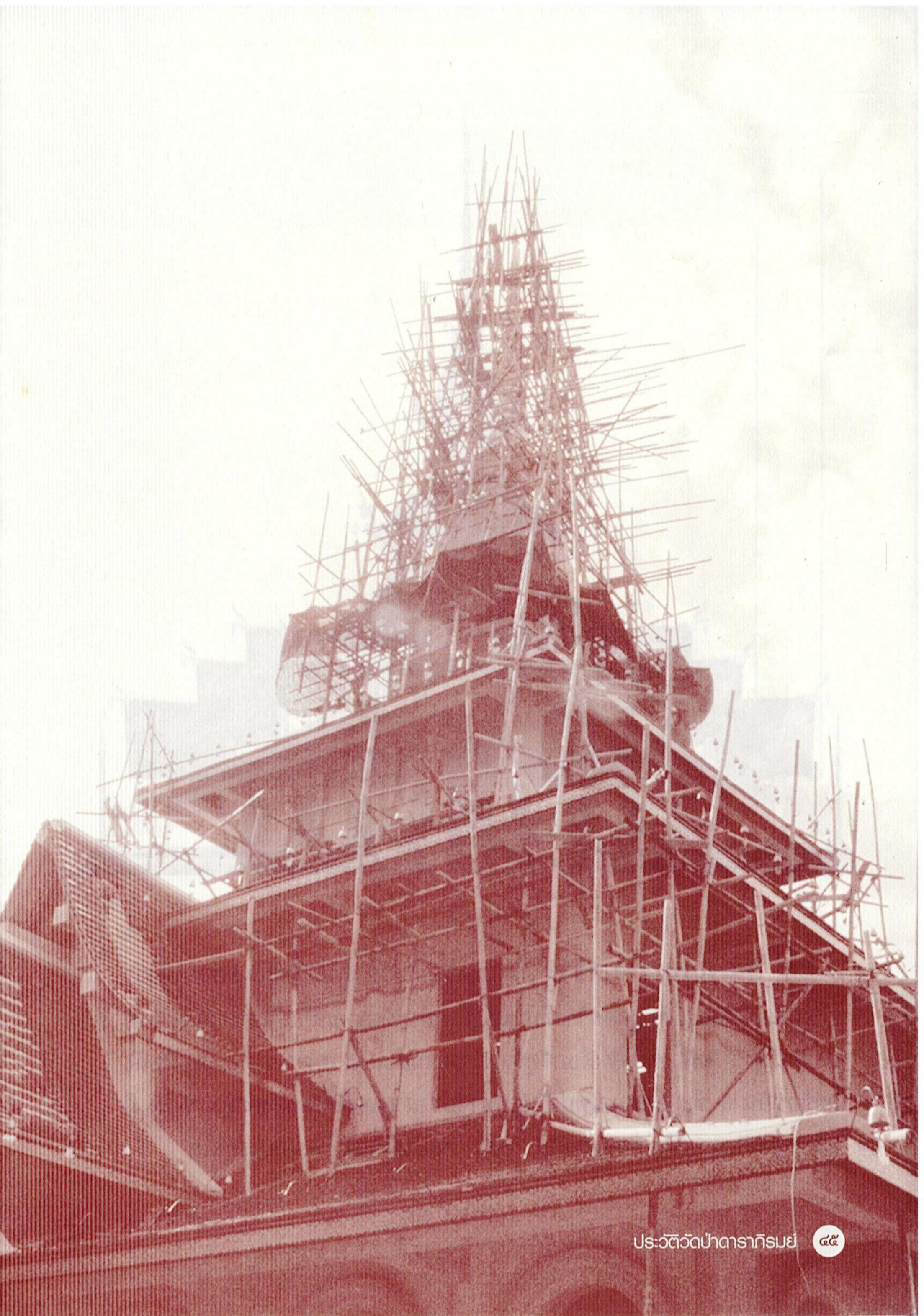
๓. **สิงห์โลหะสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่** ศิลปะล้านนาผสมไทยใหญ่ เพศผู้และเพศเมีย ประดับแก้วอังวะที่หน้าอกสิงห์ทั้งสองสลักพระนามเป็นภาษาล้านนาว่า "เจ้าฟ้านเรศ" "เจ้าฟ้าเอกาทศรุต (เอกาทศรถ)" เป็นสิงห์คู่บารมีแห่ง พระทันตธาตุเจ้า

นับว่าเป็นวัตถุมงคลสำคัญคู่พระบารมีแห่งพระทันตธาตุเจ้าและเป็นวัตถุมงคลโบราณสำคัญ อันเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าผู้ทรงคุณอันประเสริฐแก่อาณาจักรสยาม

ปัจจุบัน พระทันตธาตุเจ้าพระองค์นี้ กับวัตถุสำคัญเหล่านี้ได้เก็บประดิษฐานไว้ในที่ปลอดภัย มิดชิด(ฝากธนาคาร)จะนำมาอัญเชิญพิธีสมโภชในวโรกาสบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและยกยอดฉัตรมณฑปพระทันตธาตุพระธาตุเจ้าเขี้ยวฝาง (หอแก้ว) ในประมาณเดือนธันวาคมปี พุทธศักราช ๒๕๕๐ ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช พระบรมโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยพระบารมี จะทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๐

มณฑปพระทันตธาตุ วัดป่าดาราภิรมย์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "หอแก้ว" ได้สถาปนา ก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุเจ้า องค์ประเสริฐ เป็นมณฑปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ ๒๑ เมตร สูง ๔ ชั้น มีหลังคาซ้อนกัน ๔ ชั้น ยอดมณฑปเป็นรูปทรงปราสาทเจดีย์ปิดทองคำหุ้ม จังโก มีขนาดสูงจากฐานถึงยอดฉัตร ๓๙ เมตร ศิลปะล้านนาไทยผสมสกุลไต

บริเวณที่ก่อสร้างมณฑปตั้งอยู่บริเวณใจกลางวัดซึ่งเป็นชัยมงคล เดิมเป็นศาลาปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งวัด งานออกแบบสถาปัตยกรรมวางผังยึดเอาคติความเชื่อในจักรวาลทางพระพุทธศาสนา โดยสมมุติเอามณฑปเป็นเขาพระสุเมรุอันหลักของจักรวาล โดยแต่ละชั้นของมณฑปเปรียบเหมือนสวรรค์วิมานต่างๆ โดยชั้นที่ ๒ เปรียบเหมือนดาวดึงส์ ตรงกลางมีมณฑปจุฬามณีแทนพระเกศแก้วจุฬามณีศรีบรมธาตุในสรวงสวรรค์ อันเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุโมลีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่องค์อัมรินทราธิราช อัญเชิญไปประดิษฐาน พร้อมกับพระทันตธาตุพระเขี้ยวแก้วที่ โทณพราหมณ์ขโมยเสียบมวยผมในวันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ องค์อมรินทร์ก็อัญเชิญไปประดิษฐานในพระจุฬามณีเช่นกัน ทุกวันพระวันโกนองค์เทพยดาทั้งหลาย ตั้งแต่ท้าวอมรินทร์ (ท้าวสักกะ) ตลอดจนพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายมีองค์พระศรีอริยเมตไตยเป็นต้น

จะลงมาสักการะไหว้พระสวดมนต์เวียนเทียน เป็นต้น พระจุฬามณีจำลองนี้ก็จะประดิษฐานพระทันตธาตุและพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บนยอดสุดจะบรรจุ พระบรมธาตุที่ได้รับประทานมอบจากสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เปรียบเหมือน จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน โดยมีพระวิหารหลวงหอคำ พระอุโบสถดารารัศมี หอกิตติคุณ มณฑป พระเจ้าทันใจ เปรียบเหมือนชมพูทวีป ป่าไม้ใน วัดเปรียบเหมือนป่าหิมพานต์ รูปปั้นพญานาค สิงห์ เปรียบเหมือนสัตว์ในหิมพานต์ ซุ้มประตูโขง เปรียบเหมือนประตูแห่งจักรวาล คลองชลประทานหน้าวัด และสระแห่งพระอุปคุตเปรียบเหมือนคงคา สนามหญ้าที่อยู่รายรอบแทนสนามทราย เปรียบเหมือนมหาสมุทรศรีทันดร ทั้งหมดเป็นการจำลองคติความเชื่อทางระบบจักรวาลในคติโบราณของชาวพุทธ โดยอาศัยยอดมณฑปองค์พระบรมธาตุ เป็นแกนของจักรวาล

ในเทวภูมิ ชั้นดาวดึงส์มีสิ่งที่น่าสนใจหลายอย่าง และ**เป็นเทวโลกที่มีความเกี่ยวพันกับ พระพุทธศาสนาอยู่มาก** โดยเฉพาะพระอินทร์ หรือท้าวสักกะเทวราชซึ่งได้เกื้อหนุนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชาติสุดท้าย ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีเป็นพระเวสสันดร และยังได้ตักบาตรแก่ พระมหากัสสปเถระที่ออกจากนิโรธสมาบัติด้วย เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรมที่ให้ผลในทันที ทำให้รัศมีกายและวิมานที่เคยรุ่งโรจน์แจ่มจรัสน้อยนั้น กลับสวยงามเจิดจ้าขึ้นมาในทันที

ผู้ที่ปรารถนาจะเกิดเป็นพระอินทร์ จะต้องหมั่นสร้างบุญกุศลโดยสม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีคุณธรรม ๗ ประการ คือ

๑. เลี้ยงดูบิดามารดา

๒. เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล

๓. กล่าววาจาอ่อนหวาน

๔. ไม่กล่าวคำส่อเสียด

๕. ไม่มีความตระหนี่

๖. มีความซื่อสัตย์

๗. ระงับความโกรธได้

ปัจจุบัน พระอินทร์หรือ ท้าวสักกะเทวราชองค์นี้ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว ด้วยการฟังพระธรรมเทศนา จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสักกปัณหสูตร นับเป็นพระอริยบุคคลขั้นแรก ในพระพุทธศาสนา และอยู่ในดาวดึงส์พิภพนี้ต่อไป จนสิ้นอายุขัย เมื่อจุติจากชั้นดาวดึงส์แล้ว จะมาบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมนุษยโลก และสำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคล เมื่อสิ้นชีพแล้วก็กลับไปเกิดในชั้นดาวดึงส์อีก และได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี เมื่อสิ้นอายุแล้วจะไปบังเกิดเป็นพรหมโลก ในชั้นสุทธาวาสภูมิขั้นต้น คือ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐาภูมิ ตามลำดับ และเข้านิพพานในชั้นสุดท้ายนี้ นี่เป็นเรื่องราวของพระอินทร์พอสังเขป

สถานที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อันเป็นพุทธศาสนสถานที่สำคัญของเทวโลก คือ

๑. สวนสวรรค์

ได้แก่สวนสวรรค์ซึ่งเป็นอุทยานทิพย์ที่มีชื่อเสียง ๔ อุทยานด้วยกัน คือ

๑. นันทวันอุทยานทิพย์ ตั้งอยู่ในด้านทิศตะวันออก แห่งดาวดึงส์แดนสวรรค์

๒. จิตรลดาวันอุทยานทิพย์ ตั้งอยู่ในด้านทิศตะวันตก แห่งดาวดึงส์แดนสวรรค์

๓. มิสกวันอุทยานทิพย์ ตั้งอยู่ในด้านทิศเหนือ แห่งดาวดึงส์แดนสวรรค์

๔. ปารุสกวันอุทยานทิพย์ ตั้งอยู่ในด้านทิศใต้ แห่งดาวดึงส์แดนสวรรค์

ซึ่งเป็นสวนขวัญอุทยานทิพย์ที่มีความรื่นรมย์ สนุกสนาน หาที่เปรียบไม่ได้ในมนุษยโลก ซึ่งเต็มไปด้วยบุปผาชาตินานาพรรณ มีสระโบกขรณีอันทิพย์ มีน้ำใสดั่งแก้ว มีก้อนศิลาที่เป็นทิพย์มีรัศมีรุ่งเรือง มีแท่นที่นั่งอันอ่อนนุ่มมีสีใสสะอาด เหล่าเทพบุตรเทพธิดา ก็จะมาในสวนสำราญเหล่านี้อย่างไม่ขาดสาย

๒. พระเกศแก้วจุฬามณี

เป็นสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง สร้างด้วยแก้วอินทนิลอันเป็นทิพย์ มีความสวยงาม รุ่งเรืองยิ่งนัก ยอดพระเจดีย์เป็นทองคำบริสุทธิ์ ประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ (รัตนะคือแก้ว ๗ ประการ) เจดีย์นี้สูง ๘๐,๐๐๐ วา มีกำแพงทองคำล้อมรอบทั้ง ๔ ทิศ มีความยาว ๑๖๐,๐๐๐ วา ประดับด้วยธงนานาชนิด พระเจดีย์นี้เป็นที่บรรจุสิ่งที่มีค่ายิ่ง ๒ อย่าง คือ

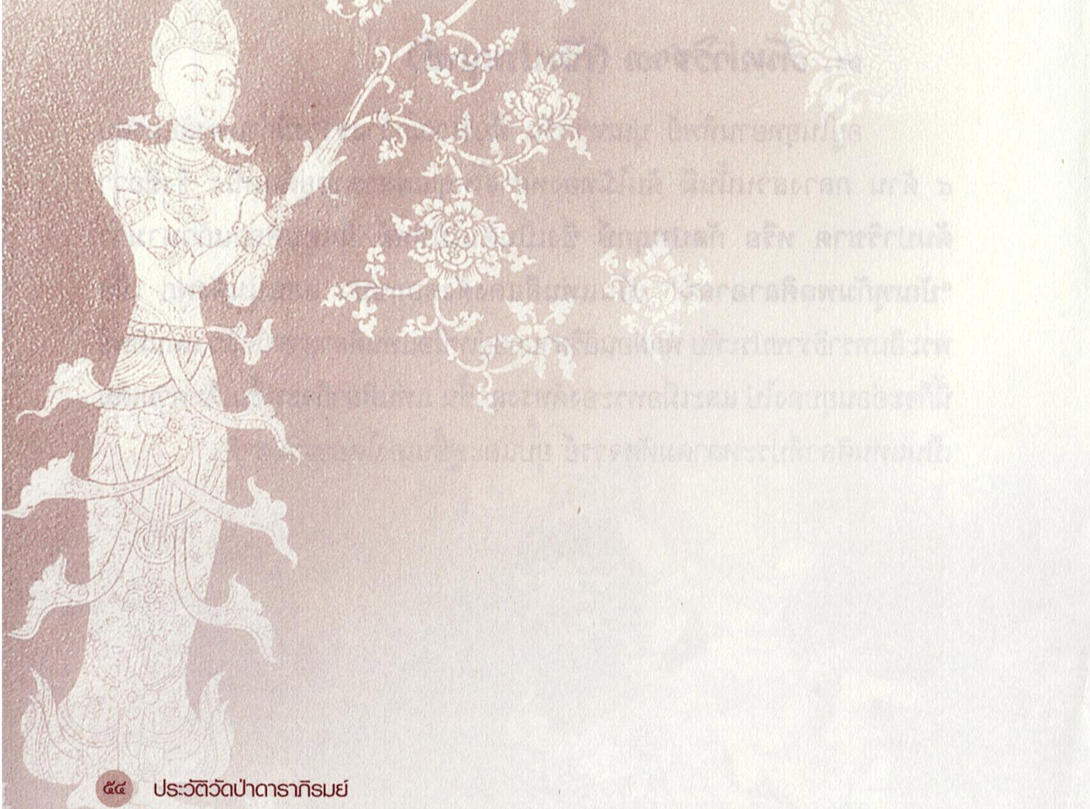
๑. **พระเกศโมลี** ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือมวยผมที่ตัดออก ขณะที่เสด็จออก บรรพชา (ภิเนษกรมณ์) และได้อธิษฐานว่า **"ถ้าจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ขอให้มวยพระเกศโมลีจงลอยขึ้นไปบนนภากาศเถิด อย่าได้ตกลงสู่พื้นปฐพีเลย"** ครานั้นสมเด็จพระมหาอมรินทราธิราชผู้เป็นใหญ่ในชั้นดาวดึงส์นี้ จึงนำเอาพระผอบทองมารองรับพระเกศโมลีไว้ แล้วนำขึ้นไปบนดาวดึงส์สวรรค์ สร้างเจดีย์สำหรับบรรจุพระโมลีโดยเฉพาะ

๒. พระบรมธาตุ เขี้ยวแก้วเบื้องขวา ของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสมัยที่ถวาย พระเพลิงพระพุทธสรีระของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โทณพราหมณ์ซึ่งได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นผู้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ได้นำเอาพระเขี้ยวแก้วซ่อนไว้ที่ผ้าโพกศรีษะ แล้วจึงได้จัด พระบรมสารีริกธาตุที่เหลือออกเป็น ๘ ส่วน เพื่อถวายแก่กษัตริย์ต่าง ๆ ในครั้งนั้น ท้าวสักกะเทวราช จึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เขี้ยวแก้วจากผ้าโพกศรีษะของโทณพราหมณ์นั้น ลงสู่พระผอบทองคำทิพย์อีกทอดหนึ่ง ด้วยกิริยาอันเลื่อมใสยิ่ง แล้วรีบเสด็จมาประดิษฐานบรรจุไว้ในพระเกศจุฬามณีเจดีย์นี้

๓. ต้นปาริชาต (กัลปพฤกษ์)

อยู่ในอุทยานทิพย์ ปุณฑริกวัน มีบริเวณกว้างขวางมีกำแพงล้อมรอบ ๔ ด้าน กลางสวนนั้นมี ต้นไม้ทองหลางใหญ่แผ่สาขาอยู่ต้นหนึ่ง ซึ่งชื่อว่า **ต้นปาริชาต หรือ กัลปพฤกษ์** ซึ่งเป็นต้นไม้ทิพย์ มีแท่นศิลาแก้วนามว่า **"บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์"** เป็นแท่นสีแดงดังดอกชบา อ่อนนุ่มดังฟูก เมื่อพระอินทราธิราชประทับ พักผ่อนอิริยาบถอยู่เหนือแท่นศิลาอาสน์แล้ว แท่นทิพย์นี้ก็จะอ่อนยุบลงไป และเมื่อพระองค์ทรงลุกขึ้น แท่นศิลาก็จะฟูขึ้นเต็มตามเดิม เป็นแท่นศิลาที่ประหลาดมหัศจรรย์ ยุบและฟูขึ้นเองโดยธรรมชาติ

ต้นกัลปพฤกษ์นี้ ๑๐๐ ปี ถึงจะออกดอกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงคราวนั้นดอกไม้ในสวรรค์นี้ก็จะบานสะพรั่ง เหล่าเทพบุตรเทพธิดา ก็จะพากันมารื่นเริง ผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาเฝ้า จนกว่าดอกไม้จะบาน ครั้นดอกไม้สวรรค์นั้นบานแล้ว ก็จะปรากฏแสงรุ่งเรือง งดงามยิ่งนัก รัศมีของดอกปาริชาต จะส่องรัศมีรุ่งเรืองไปไกลหลายหมื่นวา เมื่อลมรำเพยพัดพาไปในทิศใด ย่อมส่งกลิ่นหอมไปในทิศนั้น เป็นระยะไกลแสนไกล ดอกไม้นี้จะบานสะพรั่งไปทุกกิ่งก้านทั่วทั้งต้น ถ้าเทพบุตรเทพธิดาองค์ใด ปรารถนาจะได้ดอกปาริชาต ก็จะตกลงมาในมือดั่งรู้ใจ ถ้ายังไม่ได้รับในมือดอกก็ยังไม่ทันตกลงดิน โดยมีลมชนิดหนึ่งจะพัดชูดอกไว้ในอากาศ จนกว่าเทพยดาผู้ใดประสงค์ก็จะมารับเอาไป

๔. ศาลาสุธรรมาเทวสภา

เป็นเทวสถานที่อยู่ไม่ไกลจากต้นปาริชาตเท่าไรนัก เป็นศาลาทิพย์ที่งามสง่ายิ่งนัก ศาลานี้เต็มไปด้วยแก้วผลึก ประดับไปด้วยแก้วรัตนะ ๗ ประการ มีกำแพงล้อมรอบเป็นทองคำ ที่ศาลานี้มีดอกไม้พิเศษอีกชนิดหนึ่งชื่อว่า **ดอกอสาพดิ** หนึ่งพันปีจะออกดอกครั้งหนึ่ง ส่งกลิ่นหอมอบอวล เทพธิดาทั้งหลายก็จะเปลี่ยนเวรกันมาเฝ้า โดยมีจิตผูกพันรักใคร่ดอกไม้นี้ยิ่งนัก

ศาลาสุธรรมานี้ เป็นที่ประชุมฟังธรรม ของเหล่าเทวดาสัมมาทิฏฐิทั้งหลาย

การก่อสร้างหอพระทันตธาตุนี้ จะต้องอาศัยทุนทรัพย์อีกเป็นจำนวนมากท่านผู้ใดที่มีความเคารพเลื่อมใส เกี่ยวข้องกับพระทันตธาตุเจ้าองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช องค์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราช พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ตลอดจนผู้มีบุญทั้งหลาย จงช่วยกันสถาปนาหอพระทันตธาตุ หลังนี้ขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุ ให้เป็นที่เคารพสักการะของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และให้เป็นบุญนิธิของชาวพุทธสืบไป

"นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ"

รายนามเจ้าอาวาส
วัดป่าดาราภิรมย์

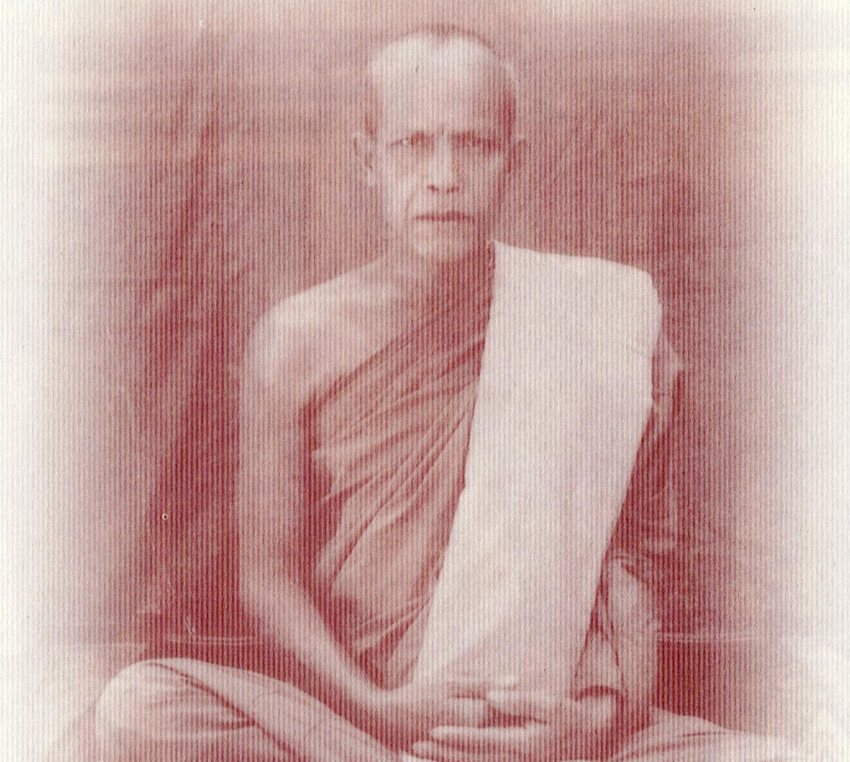

๑. **พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** เริ่มตั้งสำนัก พ.ศ. ๒๔๗๓

๒. **พระอาจารย์อ่อนตา อคฺคธมฺโม** พ.ศ.๒๔๘๑ จำนวน 1 ปี

๓. **พระอาจารย์พุทธา** จำนวน ๑ ปี

๔. **พระญาณดิลก** (พิมพ์ ธมฺมธโร)
ต่อมาเป็น**สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** ดูแล 1 ปี

๕. **พระอาจารย์ตื้อ อจลธมฺโม**

(หลวงปู่ตื้อ พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๙๕) จำนวน ๙ ปี

๖. พระครูสังฆรักษ์กาวงศ์ โอทาตวณฺโณ
(หลวงปู่กาวงศ์ พ.ศ.๒๔๙๕-๒๕๑๖) จำนวน ๒๐ ปี

๗. พระราชวินยาภรณ์ (หลวงปู่จันทร์ กุสโล)
(ต่อมาเป็น พระเทพกวี, พระธรรมดิลก,
(ปัจจุบัน พระพุทธพจนวราภรณ์) พ.ศ.๒๕๒๑-๒๕๓๕
จำนวน ๑๕ ปี

๘. **พระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ ต่อมาเป็นพระครูปลัดสุวัฒนวรคุณ และพระโสภณธรรมสาร** เป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวงองค์แรก พ.ศ. ๒๕๓๖-ปัจจุบัน

พระโสภณธรรมสาร

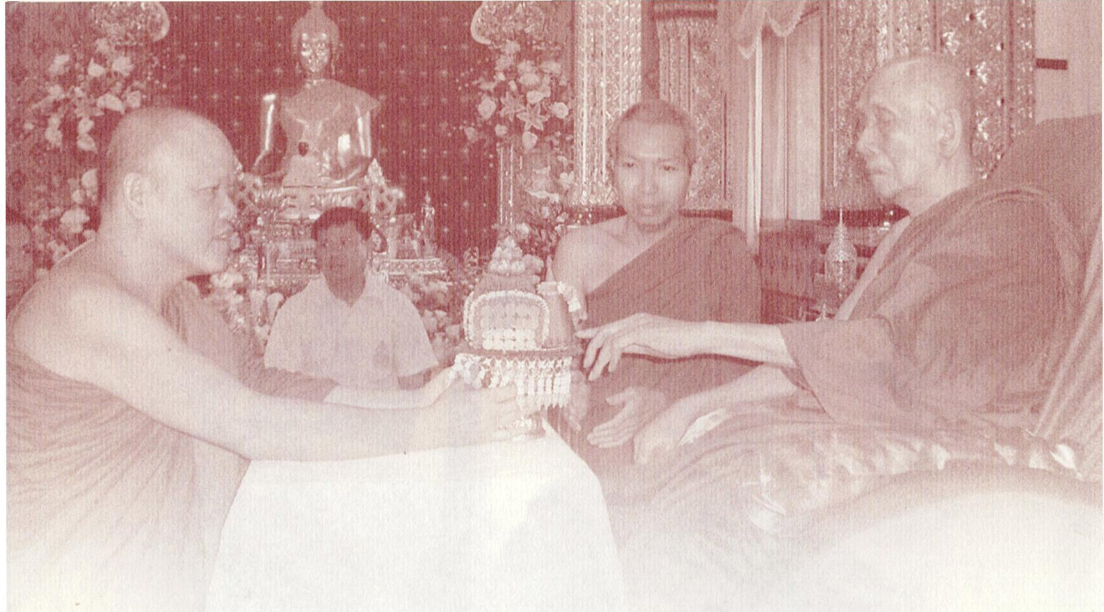
(ฤทธิรงค์ ญาณวโร)

เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์องค์ปัจจุบัน

ภูมิลำเนาเดิม

นายฤทธิรงค์ นามสกุล ญาณพันธุ์ เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๒๒ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๐๔ ที่บ้านหวาย ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย

บิดา นายสัมฤทธิ์ ญาณพันธ์
มารดา นางบัวไล ญาณพันธ์

ประวัติการศึกษา (ก่อนอุปสมบท)

พ.ศ. ๒๕๑๑ จบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนบ้านหวาย จังหวัดลำพูน

พ.ศ. ๒๕๒๓ จบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนจักรคำคณาธร จังหวัดลำพูน

พ.ศ. ๒๕๒๘ จบชั้นอุดมศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะเกษตรศาสตร์

อุปสมบท

เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๐ วัดป่าดาราภิรมย์ ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพกวี เป็นอุปัชฌาย์ พระพุทธิสารโสภณ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน (ธ) องค์ปัจจุบัน ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระครูสุขุมบุญวัฒน์ พระกรรมวาจาจารย์และ พระครูวินัยธรวิสุทธิ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้ฉายาว่า "ญาณวโร"

ประวัติการศึกษา (หลังอุปสมบท)

สอบไล่ประโยคนักธรรมชั้นเอก เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ สำนักศาสนศึกษาวัดป่าดาราภิรมย์

สมณศักดิ์ที่ได้รับแต่งตั้ง

พ.ศ.๒๕๓๓ เป็นพระครูสังฆวิชัย ฐานานุกรมในพระเทพกวี พระราชาคณะชั้นเทพ

พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นพระครูปลัด ฐานานุกรมในพระเทพกวี พระราชาคณะชั้นเทพ

พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นพระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ ฐานานุกรมในพระธรรมดิลก พระราชาคณะชั้นธรรม

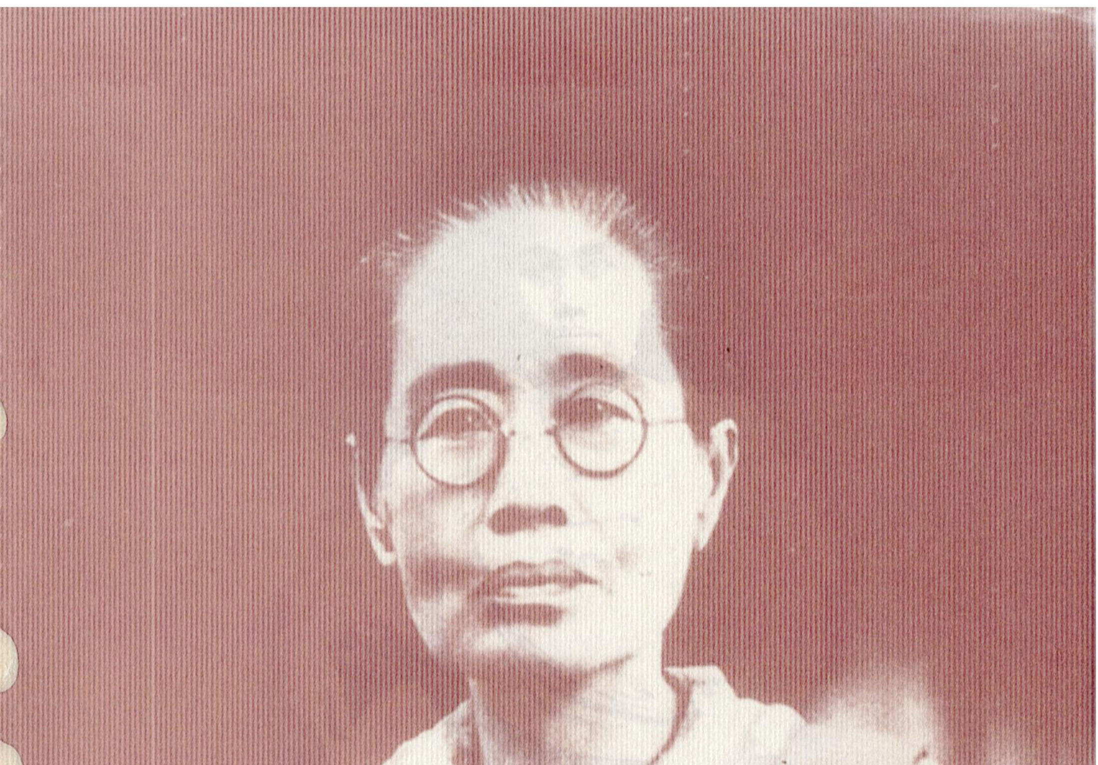
พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นพระครูปลัดสุวัฒนวรคุณ ฐานานุกรมในพระพุทธพจนวราภรณ์ พระราชาคณะชั้นหิรัณยบัฏ

พ.ศ.๒๕๔๗ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ในราชทินนามที่ พระโสภณธรรมสาร ในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

ดำรงตำแหน่งทางคณะสงฆ์

พ.ศ.๒๕๓๕	เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์
พ.ศ.๒๕๓๕	เป็นเลขานุการรองเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)
พ.ศ.๒๕๓๗	เป็นรองเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์
พ.ศ.๒๕๓๙	เป็นเลขานุการเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)
พ.ศ.๒๕๓๙	เป็นเจ้าคณะตำบลแม่หอพระ (ธ)
พ.ศ.๒๕๔๐	เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ วัดราษฎร์
พ.ศ.๒๕๔๒	เป็นรองเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง และเจ้าคณะอำเภอแม่ริม - แม่แตง (ธ)
พ.ศ.๒๕๔๓	เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง
พ.ศ.๒๕๔๗	เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง
พ.ศ.๒๕๕๐	เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติแห่งที่ ๑ คณะธรรมยุตเป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญ จังหวัดเชียงใหม่

พระโสภณธรรมสาร ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอแม่ริม แม่แตง (ธ) เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ ประธานศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดเชียงใหม่ รองประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทเป็นพระเถระที่มีบทบาทในคณะสงฆ์รูปหนึ่งได้พัฒนาวัดป่าดาราภิรมย์ให้ถึงพร้อมทั้งทางศาสนวัตถุ และศาสนบุคคล จนได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง ได้ชักชวนและนำพุทธศาสนิกชน ประพฤติปฏิบัติบริหารจิต ได้นำเยาวชนให้สำนึกคุณธรรม จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ได้รณรงค์เผยแพร่ให้กว้างขวาง จึงเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนโดยทั่วไป

พระประวัติ

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ประสูติ ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ เหนือ (เดือน ๘ ใต้) ขึ้น ๔ ค่ำ ปีระกา เวลา ๐๓.๐๐ น. เศษ ตรงกับวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่คุ้มหลวงกลางเมืองนครเชียงใหม่ (ซึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยเวลานี้) พระองค์ท่านอุบัติในสกุล ณ เชียงใหม่ เป็นหน่อเนื้อเชื้อพระเจ้าผู้ครองนครทั้งสองฝ่าย ดังปรากฏตามสายปฐมวงศ์ ต่อไปนี้

เมื่อพระราชชายาฯ ทรงพระเยาว์ ได้ทรงศึกษาอักษรไทยเหนือ ไทยใต้ และทรงเข้าพระทัยในขนบธรรมเนียมขัติยประเพณีเป็นอย่างดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖

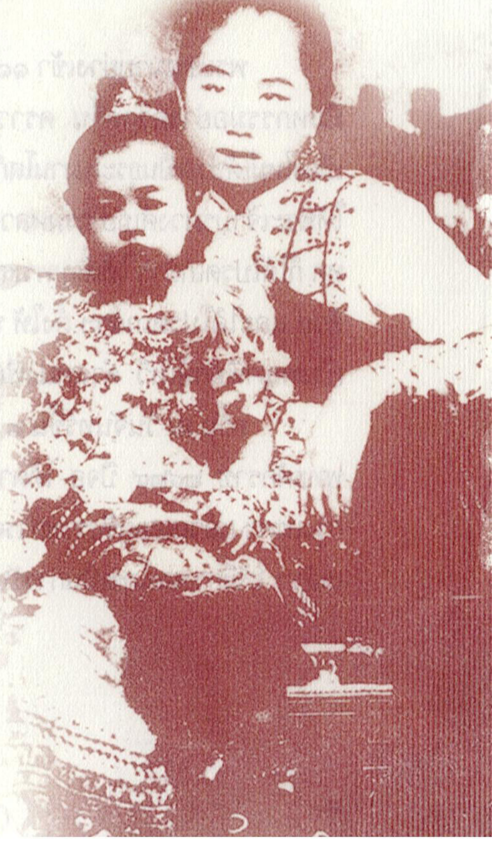

พระเจ้าอินทวิชยานนท์
เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๗

พระเทวีแม่เจ้าเทพไกรสร
ชายาพระเจ้าอินทวิชยานนท์

พระชนมายุย่างเข้า ๑๑ พรรษาเศษ พระบิดาโปรดให้มี พิธีโสกันต์และมีมหกรรมอย่างครึกครื้น คราวนั้นพระยาราชสัมภารากร เป็นข้าหลวงประจำเชียงใหม่ได้ช่วยเป็นธุระในงานโสกันต์ตลอด ภายหลังเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรขึ้นมาทรงจัดตั้งตำแหน่งเสนาทั้งหก ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระกุณฑลประดับเพชรมาพระราชทานเป็นของขวัญด้วย และได้โปรดเกล้าฯ ตั้งให้ นางเต็มเป็นแม่นางกัลยารักษ์ ให้นายน้อยบุญทาเป็นพญาพิทักษ์เทวี ตำแหน่งพี่เลี้ยงทั้งสองคนตั้งแต่ครั้งนั้น

ครั้น ณ วันจันทร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เหนือ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๙ ปีจอ ได้ตามพระบิดาลงไปเฝ้า ทูลละอองธุลี พระบาท ณ กรุงเทพฯ แล้วเลยอยู่รับราชการฉลองพระเดช พระคุณฝ่ายในเป็นเจ้าจอม ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชเป็นการรับรองด้วย

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่ง เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงพระนามว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพีสี ซึ่งข้าราชบริพารชาวเหนือนิยมขานพระนามว่า **"เสด็จเจ้าน้อย"** การประสูติยังผลให้เปลี่ยนพระฐานะจากเจ้าจอมเป็น **"เจ้าจอมมารดา"** ในงานพระราชพิธีสมโภชเดือน สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถจัดละครเรื่อง "ขุนช้าง-ขุนแผน" พระราชทานด้วย แต่พระเจ้าลูกเธอพระองค์น้อย ประชวรสิ้นพระชนม์ เมื่อทรงมีพระชนม์มายุเพียง ๓ ชันษาเศษเท่านั้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ได้รับการเฉลิมพระนามเป็น พระเจ้าน้องนางเธอ และพระเจ้า พี่นางเธอตามลำดับ ในรัชกาลที่ ๘ ทรงเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพีสี

ทรงได้รับพระราชทาน ตราปฐมจุลจอมเกล้าฝ่ายในรุ่นแรก

ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างตราปฐม จุลจอมเกล้าสำหรับฝ่ายในเป็นครั้งแรก และโปรดเกล้าฯ พระราชทาน พระราชชายาฯ ด้วยในรุ่นแรกของฝ่ายใน พร้อมกับพระภรรยาเจ้า (ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยพระภรรยาเจ้าเพียง ๔ ตำแหน่ง คือ ตำแหน่งสมเด็จพระอัครมเหสี พระมเหสี พระราชเทวี และพระอรรคชายา) และพระราชธิดา ผู้ได้รับพระราชทานตราชั้นนี้ในรุ่นแรกอีกท่านหนึ่งซึ่งมิใช่พระภรรยาเจ้า ก็คือ เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ พระสนมเอกเท่านั้น และพระองค์ท่านและท่านผู้ได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้ารุ่นแรกนี้มีเพียง ๑๕ พระองค์

เสด็จเยือนบ้านเกิดเมืองนอน ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๑

หลังจากที่พระราชชายาฯ ได้ทรงถวายตัวเป็นเจ้าจอมในรัชกาล ที่ ๕ ได้ประมาณ ๑๐ ปี พระเจ้าอินทวิชยานนท์พระบิดาก็ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เจ้าน้อยสุริยะโอรสพระเจ้าอินทวิชยานนท์กับแม่เจ้ารินคำ ได้ขึ้นครองนครเชียงใหม่แทน แต่มีฐานะเป็นเพียงประมุขของเมืองเชียงใหม่นาม เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ มิได้เรียกว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกต่อไป เพราะการถึงแก่พิราลัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นการ สิ้นสุดฐานะประเทศราชของอาณาจักรล้านนา เนื่องจากกรุงเทพฯ ได้ดำเนินนโยบายรวมหัวเมืองประเทศราชเข้าเป็นส่วนเดียวกันกับทั่วประเทศ นับแต่ส่งข้าหลวงขึ้นมาประจำการที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๑๗ และต่อมาก็ได้ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพเรื่อยมาจน ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่ยกเลิกการปกครองแบบเทศาภิบาลไปโดยเด็ดขาดใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ดังได้กล่าวมาแล้ว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปีที่พระบิดาถึงแก่พิราลัย พระราชชายาเจ้าดารารัศมีก็มิได้เสด็จกลับไปเชียงใหม่โดยไม่ทราบด้วยเหตุผลใด จน กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งนับเป็นเวลาถึง ๒๒ ปี นับแต่ได้ทรงถวายตัวใน พ.ศ. ๒๔๒๙ เมื่อเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ พระเชษฐาต่างพระมารดาผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ ได้ลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระพุทธเจ้าหลวง พระราชชายา เจ้าดารารัศมีจึงได้กราบถวายบังคมลาขึ้นไปเยี่ยมนครเชียงใหม่ และพระประยูรญาติพร้อมกับเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ และก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งนับเป็นเรื่องสำคัญอีกวาระหนึ่งที่ทรงอนุญาตให้เจ้าจอมในรัชกาลจาก พระบรมมหาราชวังไปได้เป็นระยะเวลานาน

โปรดเกล้าฯ
สถาปนาพระราชชายา

ในปีเดียวกันนี้ ก่อนหน้าที่เจ้าจอมมารดา เจ้าดารารัศมี จะได้เสด็จจากกรุงเทพฯ ไปในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ ยังได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศ เจ้าดารารัศมีจากเจ้าจอมมารดาขึ้นเป็น "พระราชชายา" ในพระองค์

อันการสถาปนาเจ้าดารารัศมีขึ้นสู่ตำแหน่งพระราชชายาในครั้งนี้นับเป็นเหตุการณ์พิเศษที่มิได้เคยปรากฏมาก่อน เพิ่งมีการสถาปนาขึ้นเป็น ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เพื่อเจ้าดารารัศมีให้มีพระอิสริยยศพระภรรยาเจ้าหรือมเหสีอีกพระองค์หนึ่ง และทรงดำรงตำแหน่งนี้เป็นพระองค์แรกและพระองค์เดียวอยู่จนถึงทุกวันนี้ ในปีดังกล่าวพระภรรยาเจ้าที่ยังทรง พระชนม์ชีพอยู่ได้แก่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี และพระอรรคชายาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีจึงดำรงตำแหน่งที่พระมเหสีลำดับที่ ๕ ในขณะนั้น

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ เสด็จจากพระราชวังดุสิตเสด็จ ขึ้นรถไฟที่สถานีสามเสน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพร้อมด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ตลอดจนถึงข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยได้เสด็จและมาส่งยังสถานีเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กับพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นสวัรรควิสัยนรบดี เสด็จส่งถึง ปากน้ำโพ ซึ่งเป็นที่สุดทางรถไฟเวลานั้น แล้วลงประทับเรือที่นั่งเก๋งประพาส มีเรือแม่ปะ สีดอ ชะล่า กว่า ๕๐ ลำ ปักธงทิวเป็นขบวนรอนแรมตามชลมารควิถี เมื่อผ่านเขตอำเภอ จังหวัด มณฑลใด เจ้าหน้าที่นั้นๆ ก็ปลูกพลับพลาประทับร้อนประทับแรม แลคอยรับส่งเสด็จตลอดเขตของตนทุกแห่ง เสด็จถึงเชียงใหม่วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ รวมเวลา ๒ เดือน ๙ วัน

ก่อนเสด็จถึงเชียงใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบทองคำลงยา หลังหีบมีอักษรพระบรมนามาภิไธย จ.ป.ร. ประดับเพชร ในหีบนั้นมีคำจารึกดังนี้ "หีบบรรจุคำอำนวยพรแลความคิดถึงของจุฬาลงกรณ์ ป.ร. ส่งไปให้แก่ดารารัศมีผู้เป็นที่รัก เมื่ออายุครบสามรอบบริบูรณ์ " ในสมัยเมื่อกลับขึ้นไปเยี่ยมนครเชียงใหม่รัตนโกสินทรศก ๑๒๗-๘" ล่วงหน้ามาทางบก และหีบนั้นถึงก่อนเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ลงไปรับเสด็จที่สบแจ่ม ซึ่งตามระยะเรืออีก ๗ คืนจะถึงเชียงใหม่ เจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ได้ เชิญหีบนั้นไปถวายด้วย (หีบนั้นยังมีอยู่จนบัดนี้) ระหว่างที่ประทับที่นครเชียงใหม่ ได้เสด็จไปเยี่ยมเจ้าผู้ครองนครลำพูน

ลำปาง และประยูรญาติในจังหวัดนั้นๆ โดยขบวนช้างแลม้านับจำนวนร้อย มีพลับพลาที่ประทับร้อน ประทับแรม ตามระยะทางเสด็จ

เมื่อเสด็จกลับจากลำปางแล้ว ได้ทรงสร้างกู่หรืออนุสาวรีย์ที่วัดสวนดอก แล้วอัญเชิญพระอัฏฐิ อัฏฐิพระญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งบรรจุไว้ดังที่ปรากฏอยู่เวลานี้ คือ

๑. พระอัฏฐิพระเจ้าบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์องค์อินทรสุรศักดิ์ สมญามหาขัติยราช ชาติราชาไชยสวรรค์ (พระเจ้ากาวิละ) พระเจ้าขัณฑเสมานครเชียงใหม่ที่ ๑

๒. อัฏฐิเจ้าช้างเผือก เจ้านครเชียงใหม่ที่ ๒

๓. อัฏฐิเจ้าหลวงเศรษฐี (คำฝั้น) เจ้านครเชียงใหม่ที่ ๓

๔. อัฏฐิเจ้าหลวงแผ่นดินเย็น (พุทธวงศ์) เจ้านครเชียงใหม่ที่ ๔

๕. พระอัฏฐิพระเจ้ามโหตรประเทศฯ พระเจ้านครเชียงใหม่ที่ ๕

๖. อัฏฐิแม่เจ้าคำแผ่น ในพระเจ้ามโหตรประเทศฯ

๗. พระอัฏฐิพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระเจ้านครเชียงใหม่ที่ ๖

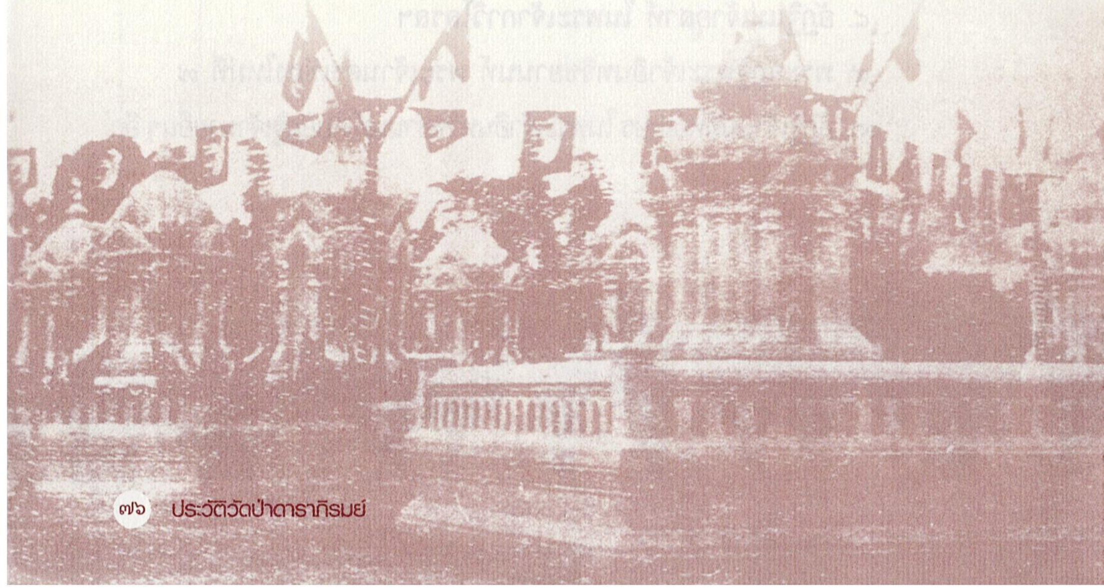
๘. อัฏฐิแม่เจ้าอุสาห์ ในพระเจ้ากาวิโลรสฯ

๙. พระอัฏฐิพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่ที่ ๗

๑๐. อัฏฐิเจ้าแม่ทิพย์เกษร ในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ กับอัฏฐิเจ้านายอื่นๆ อีก

เมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้ว มีการฉลองเป็นงานใหญ่โตมโหฬารนับว่าเป็นงานเกียรติยศ เป็นระเบียบครึกครื้นและผู้คนมาประชุมมากที่สุดใน เชียงใหม่ มีการมหรสพต่างๆ รวม ๕ วัน ๕ คืน ได้ปลูกพลับพลาประทับแรม และที่พักเจ้านายข้าราชการ โรงพิธี โรงหนัง โรงละคร สนามมวย โรงเลี้ยง หมวดรักษาการทหาร ตำรวจ สถานีสุขภาพ ประจำที่นั่น ย้ายตลาดขายของสดจากในเมืองตามไปด้วย รวมสิ้นเงินแสนบาทเศษ เพราะต้องจ้างต้องซื้อทั้งนั้น เจ้านครลำปาง และเจ้านครลำพูน แพร่ น่าน เชียงราย ตลอดถึงเจ้านายญาติวงศ์ข้าราชการทุกแผนก ไปช่วงยามนี้ มีสวดแจง แสดงพระธรรมเทศนาปฐมสังคายนา พระสงฆ์ ๕๐๐ รูปสวดอภิธรรม และถวายของไทยทาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญ อ.ด. ไคว่ ด้วยทองคำ กาไหล่ทองและเงินกับทำแหนบทองคำ และลงยา พระราชทานเป็นของแจกในงานนี้ด้วย

นอกจากนี้พระองค์ยังได้เสด็จไปนมัสการและทำบุญพระธาตุ พระบาท และปูชนียสถานสำคัญๆ อีกหลายแห่ง ประทับอยู่ที่นครเชียงใหม่ ได้ ๖ เดือน ๘ วัน เสด็จกลับจากเชียงใหม่วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ เสด็จลงเรือที่หน้าที่ทำการไปรษณีย์เวลานี้ รวมเรือ ๑๐๐ ลำเศษ เมื่อถึงเมืองอ่างทอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเรือยนต์ เสด็จมารับที่นั่น แล้วพาไปประทับแรมที่พระราชวังบางปะอินทร์ ๒ ราตรี พระราชทานสร้อยพระกรประดับเพ็ชร์เป็นของขวัญ ณ ที่นั้นด้วย ถึง กรุงเทพฯ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒, วันที่ ๑ ธันวาคม ขึ้นตำหนัก ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้สำหรับพระราชทานใหม่ในพระราชวังดุสิต พระราชทานเงิน ๒๐๐ ชั่ง (หมื่นหกพันบาท) กับพระราชทานเลี้ยงอาหาร (แต่งครึ่งยศ) โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย ข้าราชการที่ลงไปส่งเสด็จ ร่วมโต๊ะเสวย และพระราชทานปถมาภรณ์มงกุฎสยามแก่เจ้าแก้วนวรัฐฯ เมื่อยังเป็นเจ้าอุปราช ซึ่งไม่เคยพระราชทานแก่เจ้าอุปราชใดๆ กับพระราชทานหีบบุหรี่ทองคำแก่เจ้าแก้วนวรัฐฯ กับเจ้า พระยาสุรสีห์ฯ เบญจมาภรณ์ มงกุฎสยาม แก่นายน้อย บุญทะวงศ์ เหรียญทองมงกุฎสยามแก่พญาพิทักษเทวี แลพญาจันธุระกิจ เมื่อยังเป็นนายบุญยืน ซึ่งไปส่งเสด็จเวลานั้น

เสด็จกลับมา
ประทับอยู่เชียงใหม่

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เจ้าแก้วนวรัฐฯ ลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระราชชายาฯ ได้กราบถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อคืนมาประทับอยู่ที่นครเชียงใหม่ ได้มีพระราชดำรัสเหนือ เกล้าฯ ว่า ถ้าเจ้าแก้วนวรัฐฯ รับรองจะให้ความสุขและรักษาความปลอดภัยได้ ก็จะโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นมา เจ้าแก้วนวรัฐฯ รับสนองพระบรมราชโองการตามพระราชประสงค์ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต

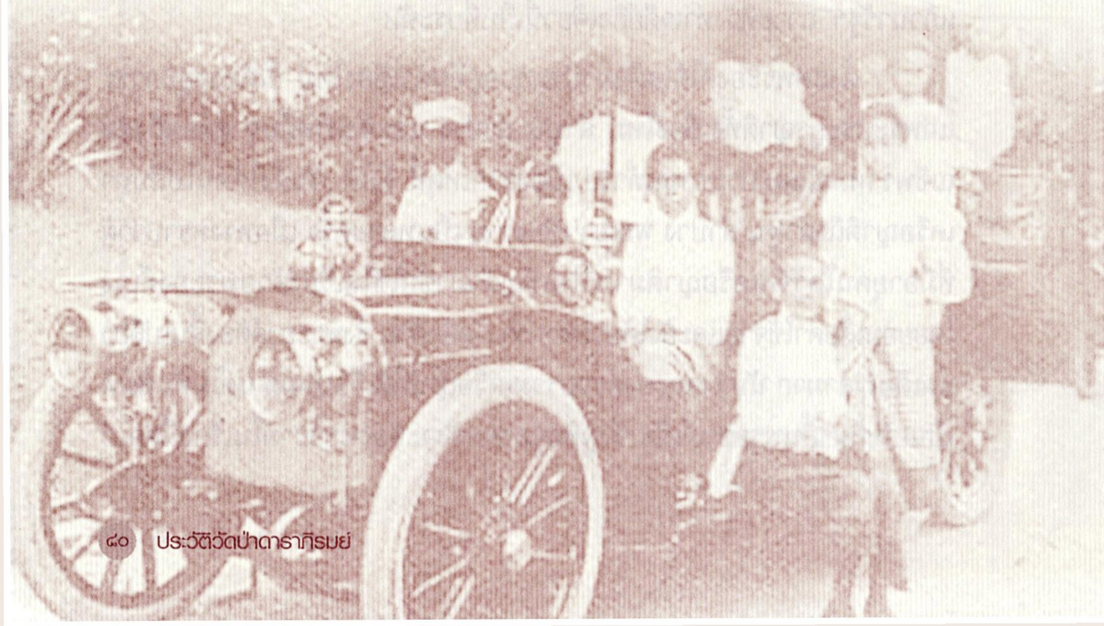
วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เสด็จจากกรุงเทพฯ โดยขบวน รถไฟซึ่งเวลานั้นถึงเพียงเด่นไชย แต่กรมรถไฟหลวงได้จัดรถพิเศษถวายจนถึงสถานีผาคอ ต่อจากผาคอ เสด็จโดยขบวนช้างม้านับด้วยร้อยคนหาบหามกว่าพัน ซึ่งเจ้านายข้าราชการทั้งเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จัดไปคอยรับเสด็จถึงเชียงใหม่วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ครั้งนี้ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สนมกรมวัง คุณท้าว เฒ่าแก่ จ่า โขลน ตามเสด็จอย่างครั้งแรก และโปรดเกล้าฯ ให้มหาเสวกโท พระยาเวียงในนฤบาล เป็นผู้กำกับการอยู่ประจำพระองค์ได้ ๕ เดือนเศษ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยานิพัทธ์ราชกิจขึ้นมาเปลี่ยน แต่ผลัดเปลี่ยนกันอยู่เช่นนี้ได้ประมาณปีเศษ พระองค์ทรงเห็นว่าที่โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย คุณท้าวเฒ่า แก่ สนม กรมวัง ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาอภิบาลเช่นนั้นย่อมเป็นการลำบาก จึงขอพระราชทานให้งดเสีย โดยขอให้เจ้าแก้วนวรัฐฯ กับเจ้านายในนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพระญาติรับผิดชอบแทน

การเสด็จขึ้นมาครั้งที่สองนี้ พระประยูรญาติ สมณชีพราหมณ์ตลอดถึงพ่อค้า คฤหบดีและประชาชนเป็นอันมาก ต่างปิติยินดีโดยจะได้พระองค์มาเป็นศรีแก่วงศ์สกุลและบ้านเมือง จึงพากันรับรองแล้วสมโภช อย่างครึกครื้น เจ้าแก้วนวรัฐฯ ถวายที่วังท่าเจดีย์กิ่วเดี้ยวนี้เป็นที่ประทับ

ตั้งแต่พระองค์ได้เสด็จมาประทับอยู่ที่นครเชียงใหม่ ก็ได้ทรงอุปการะแก่พระประยูรญาติทั้งเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และจังหวัดอื่นๆ ตลอดถึงสมณชีพราหมณ์และประชาชนทั่วไป เนื่องจากเหตุนี้ จึงได้ รับสั่งให้คนไปสืบหาเครือญาติถึงลำพูน ลำปาง พะเยา เชียงราย เป็นหลายครั้ง เมื่อทรงทราบว่าผู้ที่มีอายุคนใดรู้จักเครือญาติมากก็ไปเชิญตัวมาซักไซ้ไล่เรียงด้วยพระองค์เอง โดยยอมเสียค่าใช้จ่ายและยังได้ประทานรางวัลอีกด้วย ซึ่งพระองค์ต้องสิ้นเปลืองแลเสียเวลามาก นับว่าพระองค์รวบรวมเครือญาติได้เกือบหมด แต่ไม่ทันพิมพ์เป็นเล่มก็มาสิ้นพระชนม์เสีย ซึ่งผู้ที่อยู่ภายหลังจะต้องพยายามในเรื่องนี้ต่อไป

พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระวรพุทธศาสนา และทรงพระเมตตากรุณาเผื่อแผ่แก่พ่อค้าคหบดี กับแสดงพระอัธยาศัยไมตรีแก่ประชาชนทั่วไปอย่างดียิ่ง ทั้งน้ำพระทัยก็กว้างขวาง ยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเอาพระทัยฝักใฝ่ช่วยเหลือการงานของรัฐบางอย่างในบางครั้ง เพราะทรงรอบรู้ระเบียบแบบแผนราชการ และประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ นาฏศาสตร์ ศิลปศาสตร์ หัตถศาสตร์ เป็นอย่างดี ทั้งทรงรู้จักคุ้นเคยกับเจ้านาย ข้าราชการมากด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อเจ้านายข้าราชการพระองค์ใด ผู้ใด เสด็จและมาสู่นครเชียงใหม่คราวใด พระองค์ก็ทรงเอื้อเฟื้อรับรอง ฝ่ายแขกก็เสด็จเยี่ยมและเฝ้าพระองค์ท่าน ทั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีรัชกาลนี้ สมเด็จพระปิตุลา บรมพงศาภิมุข สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และเจ้านายอื่นที่เสด็จเชียงใหม่ทุกๆ พระองค์ก็ได้เสด็จเสวยพระกระยาหารที่วังพระองค์ท่าน

การบำเพ็ญพระกุศล

โดยปกติพระองค์เคยถวายอาหาร บิณฑบาต และถวายจตุปัจจัยสำหรับวัดและสงฆ์บางรูปเป็นรายเดือนมาตั้งแต่ไหนแต่ไรตลอดจนสิ้นพระชนม์ไม่มีขาด กับนิมนต์พระสงฆ์มาฉันและถวายของไทยทานเสมอ มีการทำบุญวันประสูติและถวายกฐินทุกปี

การปฏิสังขรณ์วัด และปูชนียสถาน เฉพาะรายใหญ่ที่บริจาคทรัพย์แต่ลำพังพระองค์ หรือทรงบริจาคมากกว่าผู้อื่น เท่าที่จำได้คือ

๑. ปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ วิหาร ลาน โบสถ์บนดอยสุเทพ แล้วมีการฉลองเป็นงานใหญ่

๒. สร้างและฉลองวิหารวัดชัยชนะมงคล (ป่ากล้วย) อำเภอสารภี

๓. สร้างและฉลองวิหารวัดขุนเส อำเภอหางดง

๔. สร้างและฉลองวิหารวัดขี้เหล็ก อำเภอแม่ริม

๕. สร้างและฉลองวิหารพระบรมธาตุ อำเภอจอมทอง

๖. ยกตำหนักบนดอยถวายเป็นของพระธาตุดอยสุเทพ

๗. สร้างตึก ณ เชียงใหม่ ในบริเวณโรงพยาบาลแมคคอร์มิค

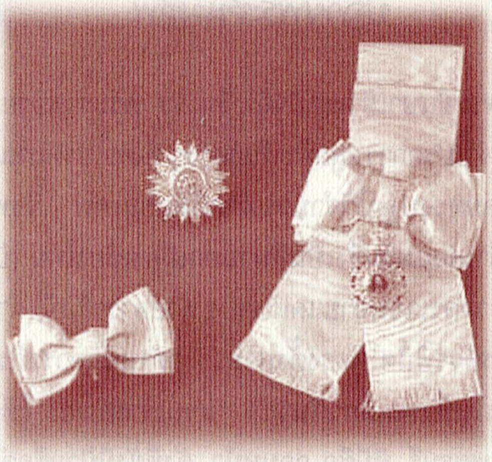
๘. บริจาคเงินซื้อรถยนต์ประทานสถานีอนามัยเชียงใหม่ ๑ คัน

ส่วนการอุปสมบทภิกษุสามเณรก็มีเสมอไม่ขาด เมื่ออุปสมบทแล้ว โดยมากก็ทรงอุปัฏฐาก จุนเจือไม่ทอดทิ้ง อนึ่งเมื่อยังประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ ถ้าภิกษุสามเณรจากฝ่ายเหนือลงไปศึกษาเล่าเรียน ก็ปวารณาและช่วยเหลือแทบทุกรูป

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พระองค์ยังได้ประทานที่ดินที่ตั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ กับประทานที่ดินให้เป็นที่ตั้งสโมสรคณะราษฎรหรือสโมสรนวรัฐ (เฉพาะกึ่งทางเหนือ กึ่งทางใต้ เจ้าแก้วนวรัฐฯ ให้) กับได้ทรงอุปถัมภ์โรงเรียน มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่เป็นอาทิ ซึ่งพระองค์ได้ทรงช่วยเหลือด้วยประการต่างๆ กับได้อุดหนุนทุนค่าเล่าเรียนให้แก่เด็กนักเรียน ๗ ๘ คนด้วย เมื่อทรงอุปถัมภ์โรงเรียนมากเช่นนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ท่านเป็นกรรมการจัดการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ด้วยพระองค์หนึ่ง เมื่อย้ายโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ไปรวมกับโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย กรุงเทพฯ แล้ว ภายหลังได้ตั้งสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธขึ้น นักเรียนเก่าเหล่านั้นยังคิดถึงพระอุปการคุณ จึงได้อัญเชิญเสด็จพระองค์ท่านเป็นสมาชิกพิเศษของสมาคม นักเรียนเก่าวชิราวุธ เพื่อเทอดพระเกียรติคุณไว้จนกาล บัดนี้กับทรงอุปถัมภ์โรงเรียนดาราวิทยาลัยและโรงเรียนอื่นทั้งช่วยเหลือ การศึกษาของกุลบุตร กุลธิดา มาช้านานตลอดจนสิ้นพระชนม์ชีพ

ส่วนการกสิกรรม พระองค์ก็ได้เคยเอาพระทัยใส่ คือสละทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อเครื่องใช้ในการทำสวน และพืชพันธุ์ต่างๆ จ้างผู้ที่เคยเป็นครูโรงเรียนกสิกรรมมาเป็นหัวหน้าทำที่สวนเจ้าสบาย อำเภอแม่ริม เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ราษฎรทั่วไปด้วย

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระองค์ท่านได้รับพระราชทาน ดังนี้

๑. ปฐมจุลจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยตราจุลจอมเกล้าฯ

๒. มหาวชิรมงกุฎ

๓. ปถมาภรณ์มงกุฎสยาม

๔. เหรียญรัตนาภรณ์ จ.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพชร รัชกาลที่ ๕

๕. เหรียญรัตนาภรณ์ ว.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพชร รัชกาลที่ ๖

๖. เหรียญรัตนาภรณ์ ป.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพชร รัชกาลที่ ๗

๗. เข็มพระปรมาภิไธยรัชกาลที่ ๖ ประดับเพชรล้วน

ปลายพระชนม์ชีพ

เมื่อทรงพระชันษาเข้าเขตปัจฉิมวัยแล้ว พระราชชายาฯ โปรดความสงบยิ่งขึ้น และคงจำโปรดการปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ ที่เคยโปรดมาแล้วเช่นการปลูกกุหลาบดังเช่นที่เคยทรงปลูกไว้จำนวนมากที่ดอยสุเทพ จึงทรงออกไปปลูกตำหนักประทับที่อำเภอแม่ริมซึ่งเป็นที่นานอกเมืองเชียงใหม่ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ ค่ายดารารัศมี) ตำหนักนี้สมเด็จฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงตั้งนามว่า "ตำหนักดาราภิรมย์" และสวนทดลองการเกษตรในที่แห่งเดียวกันว่า "สวนเจ้าสบาย" ให้คล้องกันกับชื่อหาดเจ้าสำราญที่เพชรบุรี ที่มีชื่อ ก่อนหน้า ดังที่ยังมีป้ายชื่อตำหนักและสวนปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พระราชชายาฯ ทรงรักที่ประทับใหม่นี้มาก เคยรับสั่งกับท่านผู้หญิงฉัตรสุดา วงศ์ทองศรีว่า เป็นบ้านของพระองค์ท่านอย่างแท้จริง เพราะทรงปลูกด้วยพระองค์เองแห่งเดียวตลอดพระชนม์ชีพและประทับอยู่ ณ ตำหนักแม่ริมนี้จนประชวรหนักก่อนวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ

ได้มาประทับอยู่ ณ ตำหนักแม่ริมแล้ว ทรงสนพระทัยในการเกษตรอย่างจริงจัง ถึงกับโปรดให้เจ้าชื่น สิโรรส จากโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม จังหวัดเชียงใหม่มาเป็นหัวหน้าดำเนินการทดลองปลูกพืชพันธุ์ทางการเกษตรเพื่อทรงหวังช่วยในการกสิกรรมทางภาคเหนือ ได้ทรงเคยติดต่อปรึกษากับหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากรถึงเรื่องเมล็ดพันธุ์กะหล่ำปลี และทรงขอให้หม่อมเจ้าสิทธิพรทรงสั่งเมล็ดพันธุ์กะหล่ำปลีจากต่างประเทศ มาให้เจ้าชื่น สิโรรส ทดลองปลูกในแปลงทดลองจนได้ผลดี แล้วโปรดให้ขยาย พันธุ์แจกจ่ายชาวบ้านไปทดลองปลูกจนมีการปลูกกะหล่ำปลีกันแพร่หลาย ในเชียงใหม่ ไม่ต้องซื้อจากกรุงเทพ ซึ่งสั่งซื้อมาจากจีนอีกทอดหนึ่ง นอกจากกะหล่ำปลีแล้ว ยังทรงริเริ่มเปลี่ยนแปลงพันธุ์ถั่วลิสงพื้นเมือง ซึ่งจะต้องขุดดินเก็บฝักตามรากทีละฝักมาเป็นพันธุ์ของกรมเกษตรซึ่งดีกว่าและขยายพันธุ์ไปอย่างกว้างขวาง และยังโปรดให้ทดลองปลูกลำไยและฝ้ายพันธุ์ดีที่กรมเกษตรส่งมาถวาย แต่ยังไม่ทันได้เผยแพร่แก่ประชาชนก็สิ้นพระชนม์เสียก่อน

ในเรื่องไม้ดอกไม้ใบนั้นทรงปลูกแทบทุกชนิด ที่เลื่องชื่อของเชียงใหม่คือกุหลาบกล้วยไม้นั้น พระองค์ทรงได้กุหลาบพันธุ์ใหม่ๆ จากสมาคมกุหลาบแห่งอังกฤษที่ทรงเป็นสมาชิกทดลองปลูกมากมายหลายพันธุ์ พันธุ์ที่โปรดที่สุด เป็นกุหลาบดอกใหญ่ สีชมพู กลิ่นหอมเย็นมาก ทรงตั้งชื่อถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์ว่า "จุฬาลงกรณ์"

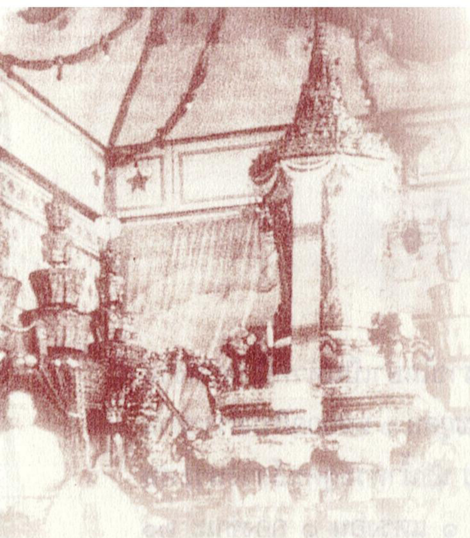

ประชวร

วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่ตำหนักสวนเจ้าสบายอำเภอแม่ริม ได้เริ่มประชวรพระปับผาสะพิการกระเสาะกระแสะเรื่อยมา นายแพทย์ในเชียงใหม่ได้ช่วยกันพยาบาลพระอาการก็ไม่ทุเลา เจ้าแก้วนวรัฐฯ จึงเชิญเสด็จมาประทับที่คุ้มรินแก้ว อำเภอเมืองเชียงใหม่ เพื่อแปรสถาน ทั้งให้สะดวกแก่การรักษาพยาบาล กับเพื่อสะดวกแก่ประยูรญาติที่จะไปเฝ้าเยี่ยมประชวรด้วย นายแพทย์ทั้งไทยและต่างประเทศในเชียงใหม่เป็นหลายนายกับหลวงสุริยพงศ์ฯ แพทย์กรมรถไฟได้ร่วมมือกันรักษาพยาบาลอย่างสุดฝีมือ พระอาการก็ไม่ดีขึ้น เจ้าแก้วนวรัฐฯ จึงได้สั่งซื้อเครื่องเอกซเรย์ชนิดย้ายที่ได้ จากชะวา ส่งมาทางเครื่องบิน รวมทั้งสิ้น ๔,-๒๐๐ บาทเศษ มาฉายดูพระปับผาสะ เพื่อเป็นการช่วยแพทย์ตามแผนปัจจุบัน แม้กระนั้นพระอาการก็มีแต่ทรงกับทรุด

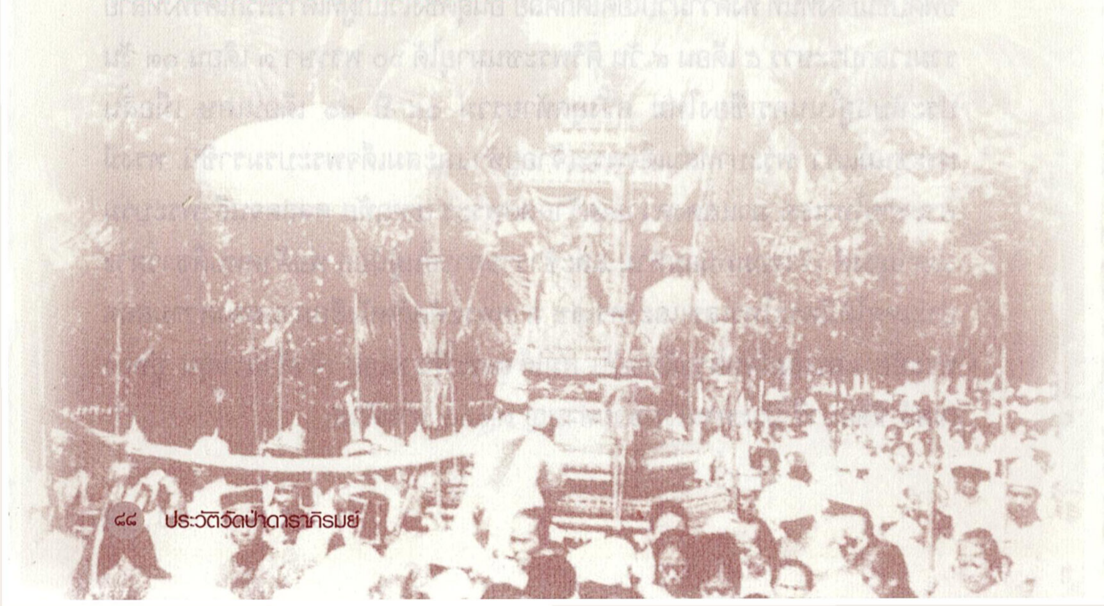
สิ้นพระชนม์

ครั้นมาเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๑๔ นาที ณ ที่คุ้มรินแก้ว ในท่ามกลางพระประยูรญาติ มีเจ้าผู้ครองนครเป็นประธาน ฝ่ายข้าราชการก็มีพระยากัลยาณวัฒนวิศิษย์เป็นต้น พร้อมด้วยนายแพทย์ทั้งไทยและต่างประเทศอันห้อมล้อมอยู่ด้วยความเอาใจใส่ ในพระอาการโดยยังหวังจะให้พระองค์ทรงบรรเทาทุกขเวทนานั้น พระองค์ ก็ถึงซึ่งวาระสุดท้ายสิ้นพระชนม์ชีพดับขันธ์ลงทันที ทิ้งความวิปโยคโศกศัลย์ อันสุดซึ้งไว้แก่ผู้ที่เคารพรักใคร่ทั้งหลาย รวมเวลาประชวร ๕ เดือน ๙ วัน ศิริพระชนมายุได้ ๖๐ พรรษา ๓ เดือน ๑๓ วัน ประทับอยู่ในนครเชียงใหม่ ครั้งสุดท้ายรวม ๑๘ ปี ๑๑ เดือนเศษ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ทรงมีพระราชโทรเลข มาแสดงความเศร้าสลดพระราชหฤทัย ตลอดจนถึงพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอมหม่อมห้าม และข้าราชการชั้นผู้น้อย พ่อค้าคหบดีชาวต่างประเทศได้มีพระโทรเลขและโทรเลข ลายพระหัตถ์หนังสือมาแสดงความสลดพระทัย และเสียใจหลายสิบฉบับ สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน อู่ทองเขตต์ ขัติยนารี ประทานเงินช่วยทำบุญ ๓,๐๐๐ บาทด้วย

พระศพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชโกษาเป็นหัวหน้าพนักงาน กองสนมพลเรือน ๘ กองภูษามาลา ๖ กองพระราชกุศล ๒ แผนกอภิรมย์ราชยาน ๑ กรมวังนอก ๒ แผนกกระบวน ๕ รวม ๒๕ นาย นำน้ำพระสุคนธ์สรงพระศพ กับพระโกศกุดั่นเครื่องสูง ๑๐ สังข์ ๑ แตรฝรั่ง ๑ แตรงอน ๑ กองชนะ ๒๐ เสลี่ยงแว่นฟ้า พระกลดพระราชทานมาเป็นพระเกียรติยศ และโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ถวาย ๗ วัน

พระราชทานผ้าไตรของหลวง ๒๐ ไตร ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๒๐ ไตร พระสงฆ์ ๒๐ รูปสดับปกรณ์ พระราชาคณะแสดงพระธรรมเทศนา ๑ รูป พระฐานานุกรม ๔ รูปสวดธรรมคาถาทั้งกลางคืนกลางวัน ฉันเช้าวันละ ๘ รูป ฉันเพลวันละ ๔ รูป กำหนด ๑๕ วัน เหล่านี้เป็น ส่วนพระองค์พระราชทานทั้งสิ้น ในการพระเมรุก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่กระทรวงวังขึ้นมาจัดทำเป็นส่วนของพระองค์พระราชทานเหมือนกัน

ที่ ๒/๒๔๗๗

กระทรวงวัง

หมายกำหนดการ

พระราชทานเพลิงพระศพ

เจ้าดารารัศมี พระราชชายา

ณพระเมรุวัดสวนดอก นครเชียงใหม่

เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
		การพระราชกุศล		
๒๑	๑๗.๐๐ น	เทศน์	วังท่าเจดีย์กิ่ว	ครึ่งยศ
		สดับปกรณ์		
๒๒	๑๔.๐๐ น	**เชิญพระศพสู่พระเมรุ**	พระเมรุ	เต็มยศจุลจอมเกล้า
	๑๗.๐๐ น	เทศน์		
		สดับปกรณ์		
		พระราชทานเพลิง		
๒๓	เช้า	เก็บพระอัฐิ	พระเมรุ	ปกติ
		เลี้ยงพระสามหาย		

มหาเสวกเอก เจ้าพระยาวรพงศพิพัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าดารารัศมี พระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปประทับที่นครเชียงใหม่ แล้วประชวรสิ้นพระชนม์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญน้ำพระสุคนธ์พระราชทานไปสรงพระศพ เชิญพระโกศไปประกอบพร้อมด้วยเครื่องสำหรับพระอิสสริยยศ ประดิษฐานพระศพไว้ที่นครเชียงใหม่ บัดนี้สมควรแก่เวลาที่จะพระราชทานเพลิง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ช่างหลวงไปปลูกพระเมรุสำหรับพระราชทานเพลิงพระศพที่วัดสวนดอก นครเชียงใหม่ และโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จไปแทนพระองค์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และทรงเป็นประธานในงานพระราชทานเพลิงพระศพ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตามพระเกียรติยศพระราชชายาทุกประการ มีรายการดังนี้

กระทรวงวัง

๒

การพระราชกุศล

วันที่ ๒๑ เมษายน พนักงานจัดการที่ประดิษฐานพระศพ ณวังท่าเตียนไว้พร้อมเสร็จ

เวลา ๑๗ นาฬิกา พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ จบแล้ว พระฐานานุกรม ๔ รูป สวดธรรมคาถา แล้วทรงทอดผ้า พระสงฆ์ ๕ รูปสดับปกรณ์ ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา พระราชาคณะถวายอดิเรก แล้วทรงทอดผ้าไตรของหลวง ๒๐ ไตร ของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ๒๐ ไตร พระสงฆ์ ๒๐ รูปสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา พระราชาคณะถวายอดิเรก เสด็จกลับ

วันนี้มีพระสวดพระอภิธรรม และประโคมยามตามพระเกียรติยศ

เชิญพระศพสู่พระเมรุ พระราชทานเพลิง

วันที่ ๒๒ เมษายน เวลา ๑๔ นาฬิกา พนักงานเชิญพระศพขึ้นประดิษฐานบนราชรถน้อยประกอบพระโกศกลัน ตั้งกระบวนพระราชอิสสริยยศ พร้อมด้วยเครื่องสูงกลองชนะ มีพระราชาคณะอ่านพระอภิธรรมนำ พระวงศ์โปรยข้าวตอกดอกไม้และโยงพระศพ ข้าในพระองค์เชิญเครื่องอิสสริยยศตาม เชิญพระศพแห่ออกจากวังท่าเตียนไปตามถนนวิชยานนท์ ถนนราชวงศ์ ถนนช้างม่อย ถนนราชวิถี ถนนพระปกเกล้าเย็นเจ้า ถนนอินทวโรรส และถนนสุเทพ เข้าสู่วัดสวนดอก เวียนพระเมรุโดยอุตราวัฏ ถ้วน ๓ รอบแล้ว เปลื้องพระโกศเชิญพระลองขึ้นประดิษฐาน เหนือพระจิตกาธาร

เวลา ๑๗ นาฬิกา พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จประทับณวิหารหลวงวัดสวนดอก โปรดให้สังฆการีนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนารูป ๑ และที่จะสดับปกรณ์ ๒๐ รูปขึ้นนั่งเหนืออาสน์ แล้วทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนา จบแล้วถวายอนุโมทนา ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ แล้วทรงประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์ พระราชาคณะถวายอดิเรกกลับจากที่นั้น เสด็จขึ้นพระเมรุพระราชทานเพลิงพระศพ ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรกลองชนะ แล้วเสด็จประทับพลับพลา พระวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท กับทั้งผู้อื่นขึ้นถวายพระเพลิงต่อไป เสด็จกลับ

เสร็จการขึ้นถวายพระเพลิงแล้ว พนักงานปิดพระฉาก สุมพระอัฐิไว้คืนหนึ่ง

ตั้งแต่เชิญพระศพมาถึงพระเมรุ มีพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมประจำซ่าง และมีประโคมยามตามประเพณี

๓

เก็บพระอัฐิ

วันที่ ๒๓ เมษายน เวลาเช้า พนักงานเลี้ยงพระสงฆ์ซึ่งได้สวดพระอภิธรรมประจำซ่าง พนักงานภูษามาลาคับพระเพลิง ตั้งน้ำพระสุคนธ์ชันสรง และพระโกศพระอัฐิทองคำ แรง และแปรพระรูปแล้วถวายคลุมไว้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานภัตตาหารสามหาบ ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทราชนิกุลหาบเดินสามรอบพระเมรุแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงทอดผ้าไตรสามหาบของหลวง พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว พนักงานประมวญพระอัฐิลงในพระโกศทองคำ ตั้งเหนือพานทอง ๒ ชั้น เชิญจากพระเมรุ ไปประดิษฐานบนม้าหมู่ในวิหารหลวง แล้วประเคนภัตตาหารสามหาบแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ ฉันเสร็จแล้ว ถวายอนุโมทนา เป็นเสร็จการ

การแต่งกาย

วันที่ ๒๑ เมษายน แต่งเครื่องครึ่งยศ

วันที่ ๒๒ เมษายน แต่งเครื่องเต็มยศ สายสะพายราชอิสสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

วันที่ ๒๓ เมษายน แต่งเครื่องยศปกติ

ไว้ทุกข์ตลอดงาน พระญาติวงศ์ทรงเครื่องขาวหรือดำได้ตามลำดับชั้นพระญาติ

๔

ริ้ว

กระบวนแห่พระศพ

เจ้าดารารัศมี พระราชชายา

พุทธศักราช ๒๔๗๗

กองทหาร

ทหารราย ๑ กองร้อย (๔ หมวด ๆ ละ ๒ หมู่)

กองราชอิสสริยยศ

พนักงานพระราชพิธีนำริ้ว	๑
ธง ๓ ชาย	๒
คู่แห่	๑๒๐
กลองชะนะแดงลายทอง	๔๐
จ่าปี่ ๑, จ่ากลอง ๑	๒
สารวัตกลอง	๑

แกรฝรั่ง	๑๖	
แกรงอน	๒๐	๓๘
สังข์	๒	
สารวัดแกร		๑
สังฆการี เชิญพักยศ		๑
เสลี่ยงพระราชาคณะ นำ		๑
สัปทน		๑
เสลี่ยงโปรยข้าวตอก		๑
สัปทน		๑
เสลี่ยงโยง		๑
สัปทน		๑
บัวรับผ้าโยง		๒
เครื่องสูงหน้า ๕ ชั้น	๖	๑๐
บังแทรก	๔	
พระแสงหว่างเครื่องหน้า		๕
อินทร เชิญจามร	๘	
พรหม เชิญจามร	๘	๑๖

๕

คู่เคียง		๑๖
ราชรถน้อย		๑
พระกลดขาวลายทอง	๑	
บังพระสูรย	๑	๓
พัดโบก	๑	
เครื่องสูงหลัง ๕ ชั้น	๔	
บังแทรก	๒	๖
พระแสงหว่างเครื่องหลัง		๓
เชิญเครื่องยศตาม		
ข้าในพระองค์ตาม		

๖

บัญชีสามหาบ

สำรับที่ ๑

ผ้าไตร หม่อมราชวงศ์แถวธวัช ศรีธวัช

หาย นายถวิล ดารากร ณอยุธยา

สำรับที่ ๒

ผ้าไตร หม่อมราชวงศ์จิระเดช กฤดากร

หาย นายร้อยตำรวจโท ขุนนครอุปการ (ก้าน กุสุมา ณอยุธยา)

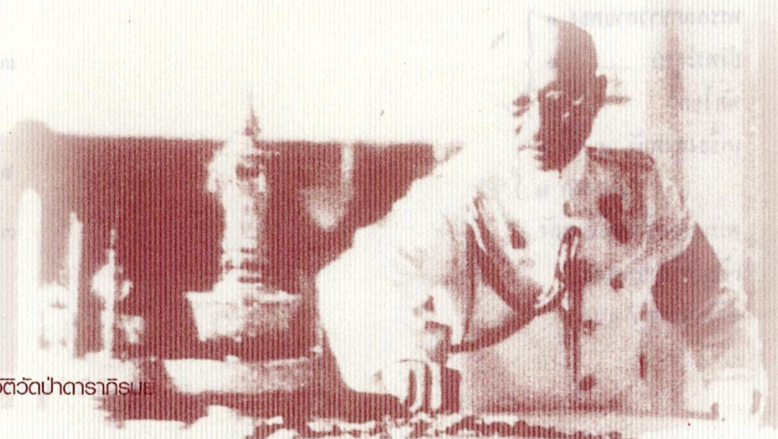
สำรับที่ ๓

ผ้าไตร หม่อมหลวงเริ่ม สุริยกุล

หาย นายชิน มาลากุล ณอยุธยา

กระทรวงวัง

หมายมาณวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

วัดป่าดาราภิรมย์นี้ มีความสำคัญในฐานะเป็น
พระอารามในพระนามาภิไธยของ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
ซึ่งช่วงปลายประชนม์ชีพ ทรงเสด็จมาประทับ
ณ พระตำหนักดาราภิรมย์
ส่วนอุทยานนามว่า "สวนเจ้าสบาย" นั้น
ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นที่ตั้งของพระอาราม นาม...
"ป่าดาราภิรมย์"

พระพุทธมหานเรศ

พระสารีบุตรมหาเถร พระโมคคัลลานมหาเถร

พระพุทธรูปคู่บารมีพระทันตธาตุเจ้า (สำเร็จด้วยเงินทั้งองค์ ขนาด ๓๐ นิ้ว)

บัดนี้กรุงหงสาวดีหาได้เป็นเมืองใหญ่ที่อาศัยแก่เมืองน้อยใหญ่แต่เก่าก่อน
เจ้าเมืองน้อยใหญ่แลเห็นกรุงอโยธยามีมหาราชดังเจ้านเรศ
จึงน้อมสวามิภักดิ์แด่มหาเศวตฉัตรกรุงอโยธยา แลเป็นมหามงคลยิ่ง
และพระคุณเจ้าทั้งหลายน้อมนำ พระเขี้ยวแก้วและเกศาธาตุสากยมุนี
และพระพุทธมหานเรศ มาประดิษฐานตั้งเมืองพุกามประเทศ
แลเป็นมหามิตรสืบชั่วลูกหลานเทอญ

ประวัติวัดป่าดาราภิรมย์ พระอารามหลวง ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่